

etnoantropološki problemi

eMONOGRAFIJE

knjiga druga

**ODELJENJE ZA ETNOLOGIJU I ANTROPOLOGIJU
UNIVERZITET U BEOGRADU
FILOZOFSKI FAKULTET**

**Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet
Odeljenje za etnologiju i antropologiju**

etnoantropološki problemi
eMONOGRAFIJE

Knjiga druga

Urednik

doc. dr Miloš Milenković

Sekretar redakcije

Ivana Gačanović, MA

Recenzenti

doc. dr Dragana Antonijević

doc. dr Zorica Ivanović

Uređivački odbor

Antonijević Dragana (Odeljenje za etnologiju i antropologiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu i gl. i odg. urednica casopisa EAP); Araya Dujisin Rodrigo (Facultad Latinoamericana de Ciencias Sociales, Chile); Veselinović-Hofman Mirjana (Katedra za muzikologiju Fakulteta muzičkih umetnosti Univerziteta umetnosti u Beogradu); Vuković Ivan (Odeljenje za filozofiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu); Dimitrijević Dejan (Department de sociologie-etnologie Université de Nice – Sophia Antipolis); Đorđević Jelena (Odeljenje za politikologiju Fakulteta Politickih nauka Univerziteta u Beogradu); Ivanović

Zorica (Odeljenje za etnologiju i antropologiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu); Karanović Zoja (Odsek za srpsku književnost, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu); Kovač Senka (Odeljenje za etnologiju i antropologiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu); Potkonjak Sanja (Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Zagrebu); Radić Radmila (Institut za savremenu istoriju Srbije); Ribić Vladimir (Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu); Stanimirović Vojislav (Katedra za pravnu prava, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu)

Etnoantropološki problemi – eMONOGRAFIJE su
neprofitno izdanje koje možete besplatno preuzeti na
adresi:

www.anthroserbia.org

Ivan Kovačević

**NATIVNA ETNOGRAFIJA I
NOVA TRADICIJA
Dva antropološka eseja**

Sadržaj

Nativna etnografija i etnografija drugog u poseti srpskom selu	9
Gastronomске tradicijade	59

Nativna etnografija i etnografija drugog u poseti srpskom selu

1. deo

Etnografija srpskog sela u svom vremenu

Uvod - Dve etnografije srpskog sela

Prošlo je tačno pola veka od izlaska prvog izdanja knjige Džoela Halperna, američkog etnografa srpskog sela, u okviru poznate edicije Human Relations Area Files (HRAF), do pojave srpskog prevoda. Zahvaljujući uredničkim intervencijama Mirjane Prošić-Dvornić knjiga "Srpsko selo"¹ predstavlja, u odnosu na prvo izdanje, dodatno kompletiranu publikaciju koja obuhvata i dopune preuzete iz integralne verzije doktorske teze i još nekih izvora kao što su drugo, dopunjeno izdanje sa novim terenskim beleškama i jedan poseban Haleprnov tekst u kome govori o svom istraživanju Orašca.

Međutim, knjiga "Srpsko selo" ne zavređuje pažnju zbog pedesetogodišnjeg jubileja ili zbog pojave srpskog prevoda. Napisi povodom takvih prilika mogu popunjavati stranice "Hronika i prikaza" u periodičnim antropološkim izdanjima. Ovde se radi o nečem sasvim drugom. Knjiga "Srpsko

¹ Dž. M. Halpern, *Srpsko selo*, Beograd, 2006.

selo" je rezultat Halpernovog terenskog rada, rada koji pokazuje sve odlike američke etnografije i pogodna je za poređenje sa nekim drugim knjigama, istog profila, tačnije sa jednom knjigom, srpske produkcije.

Halpernova knjiga je, u odnosu na knjigu srpskih autora, mnogo stotina puta više citirana u svetskim antropološkim časopisima i knjigama, ali je to posledica jezika na kome je objavljena. "Srpsko selo" je dugo predstavljalo jedini izvor podataka na engleskom jeziku o srpskom selu proistekao iz namerne etnografske delatnosti. Retki su bili anglosaksonski pisci antropoloških rasprava koji su koristili literaturu na srpskom jeziku, osim onih koji su posle Halperna boravili u tadašnjoj Jugoslaviji i to postigli zahvaljujući ovladavanju jezikom². Nasuprot, razlici u citiranosti na anglosaksonskom jezičkom području, u srpskim naučnim člancima i knjigama, knjiga srpskih autora je citiranija, što je, takođe, posledica jezičke barijere, koja je za mnoge posleratne etnologe bila nepremostiva, ali i nedostupnosti same Halpernove knjige čiji primerci su se mogli naći samo u nekoliko specijalizovanih biblioteka. Ipak, ove razlike u recepciji ne utiču na osnov za poređenje, koje se odnosi na sadržaj samih i knjiga i način njihovog nastanka.

² Na primer Judžin Hamel i Vilijam Lokvud. Vidi E. A. Hamel, *Alternative Social structures and Ritual Reactions in the Balkans*, Prentice-Hall Inc. 1968. i W. G. Lockwood, *European Moslems. Economy and Ethnicity in Western Bosnia*, Academic Press, 1975.

1. Komparativna osnova

Načini na koji su nastali Halperново "Srpsko selo" i srpska knjiga, koja će biti upoređena sa Halpernovom, su izuzetno pogodni za komparativno proučavanje. Terenski rad koji je rezultirao tim monografijama obavljao se istovremeno, u okviru istog regiona, na razdaljini od nekoliko desetina kilometara.

Važna razlika se sastoji u dužini boravka na terenu jer je Halpern bio stacioniran godinu dana³, dok su autorke srpske monografije na terenu boravile svega dvadesetak dana. Knjiga nastala na osnovu rada nativnih etnografinja je "Jarmenovci" Srebrice Knežević i Milke Jovanović. One su, kao asistenti na Filozofskom fakultetu u Beogradu, istraživanje obavile pod neposrednim rukovodstvom Borivoja Drobňakovića tadašnjeg profesora etnologije i upravnika Seminara za etnologiju istog fakulteta. Prva faza njihovog istraživanja je obavljena od 1. do 11. avgusta 1953. godine. U toku istraživanja u Jarmenovcima je bio prisutan i Halpern⁴, neposredno po dolasku u Srbiju, a pre definitivnog opredeljenja za terenski rad u nedalekom Orašcu. Istraživanje u Jarmenovcu i njegovi rezultati predstavljaju srpsku etnologiju tog doba obzirom da ga vrše istraživači formirani na univerzitetu i kao najbolji studenti u tom periodu izabrani za asistente sa naučnom i univerzitetskom perspektivom.

"Srpsko selo" i "Jarmenovci" su monografije šumadijskih sela koje se nalaze vrlo blizu jedno drugog. Autori monografija su mladi istraživači, praktično početnici, nepo-

³ Dž. M. Halpern, Op. cit. 348.

⁴ Dž. M. Halpern, Op. cit. 347.

sredno izašli iz obrazovnog procesa koji istraživanja obavljaju skoro istovremeno. Osnovna razlika je u ne/pripadnosti ispitivanoj kulturi što znači da su autorke monografije o Jarmenovcima nativni etnografi, a Halpern američki etnograf koji hoće da opiše srpsko selo. Delimično iz te razlike, a delimično i iz razlike u stavovima i tradiciji primljenim u toku edukacija, proizilazi i razlika u trajanju terenskog istraživanja. Naime, nativnim etnografinjama je za prikupljanje podataka bilo potrebno dva odlaska na teren u trajanju od desetak dana, dok je Halpern, za izradu doktorske disertacije i objavljivanje prve knjige "Srpsko selo" u Orašcu boravio oko godinu dana.

Već na prvi pogled uočljiva je razlika u naslovima ovih monografija šumadijskih sela. Naziv knjige nativnih etnografinja je adekvatan i nepretenciozan⁵, dok je naziv Halpernove knjige prilagođen američkom tržištu knjiga koje traži opštije naslove. Ovaj izdavačko-trgovački manir je stručnjacima dobro poznat, pa kada su oni autori onda svoje kolege o stvarnom sadržaju knjige obavestavaju kroz podnaslov, dok u slučaju kada su čitaoci tih knjiga naslov, praktično, preskaču i pravu informaciju traže u podnaslovu⁶. To se jasno vidi u slučaju knjiga "Jarmenovci" i "Srpsko

⁵ Knjiga je izašla u izdanju Srpske akademije nauka i umetnosti, dakle u izdanju državne i neprofitne ustanove, namenjena široj naučnoj publici, a ne tržištu.

⁶ Na razlike u naslovima etnografskih knjiga u Americi i Evropi ukazao je pre skoro pola veka mađarski etnolog Tamaš Hofer, ne uočavajući komercijalne uzroke. Vidi T. Hofer, *Anthropologists and Native Ethnographer in Central European Villa-*

selo", jer da je izdavačka sudbina bila obrnuta "Srpsko selo" bi bilo o Jarmenovcima, a Halpernova knjiga bi se zvala jednostavno "Orašac".

Ove dve monografije šumadijskih sela, čiji je nastanak započeo u isto vreme su se, čak i kao završene knjige, pojavile jedna za drugom, u kratkom razmaku – prva verzija "Srpskog sela" 1956. i 1957. godine, a "Jarmenovci" 1958. godine.

Za poređenje etnografskih praksi, srpske i američke, nije se mogla zamisliti bolja situacija, koja liči na dobro osmišljeni eksperiment., Zajednički cilj – opisivanje života stanovnika jednog sela - ostvaren je u u Šumadiji 1953. godine u jedinstvu vremena i prostora. Ne postoji ni jedan spoljni faktor koji bi uslovio bilo koju razliku. One mogu proistići isključivo iz, eventualnih, razlika srpske i američke etnografije.

Poređenjem dve etnografije sela, Jarmenovaca i Orašca, može se kvazi-eksperimentalno utvrditi postoje li uopšte razlike između američke i srpske etnografije i ako ih ima čime su uzrokovane, ili pak ako ih nema, koja je to zajednička osobina dve naučne tradicije koja stvara iste etnografije.

Pre nego se uporede etnografije Orašca i Jarmenovaca potrebno je, u formi idealnih modela, opisati naučno-educativne situacije etnografa u Americi i Srbiji i ispitati još neke srpsko-američke paralele.

ges: Comparative Notes on the Profesional Personality of Two Disciplines, *Current Anthropology*, Vol. 9. No. 4. 1968. 314.

2. Idealni etnograf

Idealni model američkog etnografa sredine HH veka

Američki etnograf je obrazovan kao antropolog i zove se antropolog. Njegovo antropološka znanje i obrazovanje je veoma malo i stoga se može smatrati neobrazovanim antropologom. Njegov kurukulum⁷ je veoma slab što se tiče antropološke teorije i antropološke interpretacije i najčešće sveden na jedan kurs. Potom je kombinovan sa dva do tri kursa specifičnih etnografskih ili, ređe, antropoloških znanja (na primer keramika Pueblo indijanaca, srodstvo kod Masaja i običaji ribara na Tora-Tora ili Bora-Bora) i potom, do potrebnog broja bodova neophodnih za diplomu, punjen fizičkom antropologijom (na primer antropometrija i dužina bedrene kosti kod žena u tri planinska sela u Gruziji), lingvistikom (na primer dijalekti južnog Teksasa), praiistorijskom arheologijom (na primer slikarstvo Altamire ili izrada udica od rožnatih delova sobova severne Evrope).⁸

⁷ Detaljan pregled antropološkog obrazovanja na američkim univerzitetima neposredno posle drugog svetskog rata dat je u E. W. Voegelin, Anthropology in American University, *American Anthropologist*, N.s. Vol. 52. No. 3. 1950. 350-391.

⁸ U usmenoj istoriji američke antropologije za njenu četvropoljnu sudbinu je najčešće okrivljavana okupiranost američkim indijancima, što su potvrdila i istorijska istraživanja razvoja američke antropologije. Vidi R. Darnell, History of Anthropology in Historical Perspective, *Annual Review of Anthropology*, Vol. 1977. 413.

Tako "obrazovan" antropolog je dalekometnim prekookeanskim katapultom lansiran na neko egzotično ostrvo⁹ da napravi svoj doktorat/knjigu o životu ostrvljana ili u neko evropsko selo da opiše život seljana¹⁰. Sa veoma slabom predsprijetom, čija je eventualna dopuna uslovljena individualnom spoznajom sopstvenog neznanja, američki "antropolog" nije ni mogao ništa drugo osim da pokuša da piše etnografiju.

Idealni model srpskog etnografa sredine HH veka

Srpski etnograf je obrazovan kao etnolog i zove se etnolog. Njegovo antropološko znanje ne postoji. Njegov kurikulum¹¹ se sastojao iz samo četiri stručna predmeta: trivijal-

⁹ Takav put je bio uobičajen još sredinom sedamdestih godina dvadesetog veka u okvirima četvoropoljne antropologije. Na primer potonji postmodernista Džordž Markus svoje postajanje antropologom opisuje kao specijalizaciju za Okeaniju i dugotrajni terenski rad na Tongi u okviru koga se bavio klasičnim temama kao što su srodstvo, ritual, politika i religija rezidualnim proučavanjem lokalne zajednice. (G. E. Marcus, *The Passion of Anthropology in the U.S Circa 2004*, *Anthropological Quarterly*, Vol. 7-8, No. 3. 2005. 674.)

¹⁰ Sam Halpern piše kako je pre svog prvog etnografskog pokušaja u Srbiji bio na dva arheološka, jednom paleontološkom i jednom geološkom istraživanju, autostoperskom i biciklističkom putovanju po svetu gde je video Laponce u vreme skupljanja irvasa i Eskime na Aljasci. (Dž. M. Halpern, Op.cit. 348.)

¹¹ Razvoj kurikuluma na Odeljenju za etnologiju opisan je u M. Barjaktarović, *Katedra za etnologiju* u Sto godina Filozofskog fakulteta, Beograd, 1963.287-300. i N. Pavković, *Odeljenje za etno-*

nih uopštavanja etnografskih podataka pod nazivom "opšta" etnologija¹² i etnografskih data grupisanih u tri grupe: regionalna etnologija sveta¹³, opšta etnologija Jugoslavije¹⁴ i regionalna etnologija Jugoslavije¹⁵ i mnoštva neetnološkig predmeta (istorija, arheologija, fizička antropologija, dijalektologija, istorija umetnosti, antropogeografija). Tako edukovan etnolog bi dobio zadatak da opiše jedno selo ili grupu sela ("predeonu celinu") kao uslov sticanja najvišeg

logiju i antropologiju, u Filozofski fakultet 1838-1998, Beograd. 1998. 479-484. Najnoviji kurikulum studija etnologije i antropologije je dostupan na http://www.f.bg.ac.rs/etnologija_antropologija.

¹² Vidi na primer M. Barjaktarović, *Osnovi opšte etnologije*, Beograd, 1977.

¹³ Stvarni sastojci tog predmeta su bili poptuno nasumični i haotično sakupljeni, pa razbacani, podaci o raznoraznim kulturama iz najraznovrsnijih izvora koji su selektovani samo zato što su lako dostupni - na primer objavljene putopisne beleške, ili neki slučajni prevod etnografske i/ili antropološke knjige).

¹⁴ Etnografske čestice grupisane po "velikim temama" od kojih neke čak i nemaju veze sa etnologijom/antropologijom kao što je "etnogeneza". Ostale teme su bile "materijalna kultura", duhovna kultura" i "društveni život". Deo tog predmeta je dva puta bio pretočen u udžbenike: B. Drobnjaković, *Etnologija naroda Jugoslavije 1*, Beograd, 1960. i P. Vlahović, *Običaji verovanja i praznoverice naroda Jugoslavije*, Beograd, 1972..

¹⁵ Poseban galimatijas koji se se sastojao iz potpuno različito koncipiranih "etnografskih" pregleda jugoslovenskih republika, pri čemu se dešavalo da se prikaz neke republike u velikoj meri iscrpljivao u opisivanju granica geografskih, geomorfoloških predeonih celina.

naučnog zvanja – doktorata. Nespremljeni, čak i za taj zadatak, ispunjavali su ga uglavnom oni koji su, raspolagali primarnim iskustvom iz predstudentskog ili predgimnazijskog života na selu, pišući doktorate koji se mogu nazvati "život u mom selu".¹⁶ Nije čudo što su ljudi, koji su opredeljivali karijere diplomiranih studenata, bili isključivi u preferenciji seoskog porekla u odnosu na gradsko. Tako formirani srpski etnolog bio je nateran da pokuša da piše etnografiju.

3. T. Hofer o evropskoj etnografiji i američkoj antropologiji

Poređenje rezultata američkih antropologa i centralno-evropskih etnografa, u radu mađarskog etnografa, Tamaša Hofera¹⁷ objavljeno 1968. godine u jednom od vodećih američkih antropoloških časopisa, "Current Anthropology", postalo je referentno¹⁸. Prema Hoferu za outsider-e, primarni ciljevi su "objektivnost", teorija i formulisanje zakona, dok je za insider-e na prvom mestu istraživanje,

¹⁶ Takvi doktorati su na primer o Brodarevu, Aleksinačkom i Vranjskom Pomoravlju. Vidi P. Vlahović, *Brodarevo i okolina*, Beograd, 1958 (doktorat odbranjen na Filozofskom fakultetu 1958. godine.); Dragoslav Antonijević, *Aleksinačko Pomoravlje*, Beograd, 1971. (doktorat odbranjen na Filozofskom fakultetu 1963. godine.)

¹⁷ T. Hofer, Op. Cit.

¹⁸ D. Lewis, Anthropology and Colonialism, *Current Anthropology*, Vol. 14. No. 5. 1973, 588-589.

definisanje i slavljenje kulturne jedinstvenosti,¹⁹ što bi, po njegovom mišljenju, bila razlika između prirodnih i humanističkih nauka. Te razlike su smatra Hofer uslovile različiti prikaz evropskog seljaka koga američki antropolozi predstavljaju kroz depresivnu sliku društvenog sloma i nerazvijenosti, dok nativni etnografi ističu dinamičku kompleksnost i bogatstvo domaćih kulturnih formi i procesa.²⁰

Postojanje prirodno naučne strategije u američkoj antropologiji otelotvoreno je u HRAF-u koji ima za cilj da stvori/otkrije naučne zakone putem komparativnog metoda zasnovanog na logici eksperimenta. Međutim samo stvaranje iskustvene evidencije je iznutra nagrizlo prirodnonaučni pristup i postalo samo sebi svrha svodeći HRAF na sirovu banku podataka.²¹ dovodeći u pitanje mogućnost prirodno naučnog modela i dajući argumente onima koji u takav model ne veruju. Sa druge strane, odsustvo naučne strategije u etnografiji, o kojoj govori Hofer, dozvoljava da joj se imputira, politička strategija "slavljenja kulturne jedinstvenosti" kao nasleđe evropskog nacionalizma devetnaestog i prve polovine dvadesetog veka, što problematizuje humanistički i uopšte naučni karakter takve "nauke".

Opšta slika depresivnog sloma ili isticanje bogatstva kulturnih formi su pre impresije čitaoca, a retko zaključci insjaderskih etnografa ili autsajderskih antropologa. Ono

¹⁹ T. Hofer, Op. cit. 314.; D.Lewis, Op. cit. 588.

²⁰ T. Hofer, Loc. cit.

²¹ J. Fabijan, *Vrijeme i drugo. Kako antropologija pravi svoj predmet*, Nikšić, 2001. 115.

što je podložno poređenju je etnografija koju su stvorili i jedan i drugi.

4. Cvijić i Boas - jedna srbo-američka paralela

Jedno moguće poređenje američke i srpske etnografije/ antropologije dao je M. Milenković izjednačavajući boasovsku antropologiju i cvijićevsku etnologiju u zajedničkom shvatanju po kome etnografija *prethodi* klasifikaciji građe, formiranju hipoteza i izgradnji teorija. U doktoratu pod naslovom "Teorija etnografije u savremenoj antropologiji (1982-2002)" M. Milenković piše:

"Epistemološki naivna koncepcija etnografije kao prikupljanja podataka nezavisno i izvan teorijskog sistema, kao delatnost koja *prethodi* klasifikaciji građe, formiranju hipoteza i izgradnji teorija, jeste prvi i ključni element saglasnosti boasovske antropologije kao kulturne kritike i cvijićevske etnologije kao nacionalne nauke. Oba zasnivača ostavila su u nasleđu naivnu koncepciju istraživanja, i prateću sliku nauke..."²²

Određene ideje iz ovog stava vredi promisliti, da bi se jasnije sagledale sličnosti/razlike srpske i američke etnografije dvadesetog veka. Međutim, odmah se mora konstatovati da je Cvijićev koncept, zapravo, bitno dugačiji i da etnografija u tom konceptu ne prethodi teoriji, već predstavlja središnji deo "etnologije kao nacionalne nauke". Cvijićevo teorijsko polazi-

²² M. Milenković, "Teorija etnografije u savremenoj antropologiji (-1982-2002)", doktorska disertacija odbranjena na Filozofskom fakultetu u Beogradu 22. maja 2006. godine.

šte je polazište čistog nemačkog romantizma devetnaestog veka. Sublimirano ono glasi: postoji narodni duh koji se emanira u svim kulturnim tvorevinama jedog naroda konstituišući ga. Narodni duh stvara kulturne tvorevine ali i na osnovu kulturnih tvorevina možemo rekonstruisati narodni duh. Etnografija služi da opiše kulturne činjenice i utvrdi njihov geografski raspored. Kada se utvrdi gde se teritorijalno nalaze kulturne činjenice određenog naroda prestaje etnografija i počinje upotreba različitih artefakata, od kojih su uniforma i puška najadekvatniji, sa ciljem da se sve teritorije, na kojima se javljaju kulturne činjenice koje je proizveo jedan narodni duh, nađu u jednoj državi koja će biti uređena onako kako tom narodnom duhu najviše odgovara. To znači da se Cvijićev koncept sastoji iz teorijskog dela, zapravo metafizičke teorije međusobnog konstituisanja narodnog duha i njegovih emanacija, zatim etnografije kao nauke koja sakuplja "narodnosne" činjenice i na kraju njihove socijalne upotrebe, koje se sastoji iz političke i vojne akcije objedinjavanja određenih teritorija.

Svakako da ovako sagledana i sprovedena društvena uloga nauke nije poslužila M. Milenkoviću za izjednačavanje boasovske i cvijićevske etnografije, ali osnov takve paralele ne može biti ni odnos empirije i teorije, jer cvijićevska koncepcija nije "epistemološki naivna koncepcija etnografije", već metafizički utemeljena kvazi nauka sa jasnim političkim zadatkom, kojoj je etnografija dokazno sredstvo.

Realizacija političkog programa u okviru koga je nastala istovremeno je bila i limit cvijićevske etnografije, koja je svoj logičan kraj doživela posle prvog svetskog rata kada su se političkim (vojnim, diplomatskim) sredstvima ostvarili

svi zadaci²³ zbog kojih uopšte postoji tako zasnovana disciplina nazvana nekim od naziva kao što su "antropogeografija"

²³ Razmišljanja o potrebi za "nacionalnom" naukom nisu zamrla ni u najnovijim pregledima razvitka srpske etnologije/antropologije. Tako opisujući poslednju deceniju prošlog veka S. Naumović piše: "Većina modernista nije pokazala želju da traga za novim načinima bavljenja nacionalnom naukom čak ni kada je društvena potreba za njom ponovo otvorena početkom devedesetih, sa otpočinjanjem građanskih ratova na teritoriji bivše Jugoslavije." (S. Naumović, Nacionalizacija nacionalne nauke? Politika etnologije/antropologije u Srbiji i Hrvatskoj tokom prve polovine devedesetih godina dvadesetog veka, u S. Kovač (ur.), *Problemi kulturnog identiteta stanovništva savremene Srbije*, Beograd, 2005. 39.)

Tačno je da to nisu činili modernisti, ali su veliko nastojanje u tom pravcu pokazali razni slikari, književnici, pisci knjiga o najstarijem narodu, beli i crni magovi, zapravo svi oni koji su pomislili da otpočinjanjem građanskih ratova na teritoriji bivše Jugoslavije dolazi njihovo doba i da će se svakojako prevaranstvo, podvođenjem pod "nacionalnonaučni" kišobran, biti automatski zaštićeno od racionalne provere i ocene. Pitanje je kako se to "otvorila potreba za nacionalnom naukom" i kako se uopšte može *otvoriti potreba* za naukom koja je utvrđivala "etnički" karakter nekoga na osnovu njegovih običaja, verovanja, ishrane, načina građenja kuća ili pletenja čarapa. Besmislenost takve "nacionalne nauke" su pokazali upravo pomenuti pripadnici mitomanske sekcije profesionalnih patriota, jer čak ni oni nisu posegli za tako "ubedljivim" dokazima nacionalne teritorijalnosti kakvi su gibanica ili gust pasulj, šljivovica, šajkača i šiljkan.

Nema novih načina bavljenja "nacionalnom naukom". "Nauka" je nacionalna samo ako se njom bavi na način Cvijićeve etno-antropogeografske škole, mada ni tada, pa ni sada, ne može biti nazvana naukom zbog metafizičkog konstituisanja centralnog pojma "narodnog duha" i njegovog postuliranja kao glavnog predmeta prou-

ili "etnologija" ili "nacionalna nauka o narodu" ili "etnografija" itd.

Dovršavanje akademskog konstituisanja etnologije u Srbiji (1906), završetak njenog nacionalnog zadatka stvaranjem Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca i Cvijićeve smrt (1927) su granice perioda u kome se u celini iscrpla "cvijićevska etnologija" i postepeno se stvarala disciplina koje je nešto više nalik boasovskoj "epistemološki naivnoj koncepciji etnografije". Međutim i ta sličnost je delimična. Gubeći metafizičko teorijsko utemeljenje na početku i političko-diplomatsko-vojnu realizaciju na kraju internog dijahronijskog sleda unutar koncepta, srpska etnologija, etablirana posle Prvog svetskog rata, počinje da se okreće ka shvatanju da nauka počinje činjenicama, ali se u celini svoje prakse na tom početku i zadržava. Izgradnje teorija skoro da ne postoji ni kao ideja u kratkim uvodničarskim "teorijskim" pasusima udžbenika, a klasifikacija se sastoji iz prepakivanja etnografskih podataka, mada nisu bili eksplicitirani razlozi takvog postupka, pri čemu se takvi radovi nazivaju "naučnim delima". I tu se javlja ključna razlika u odnosu na boasovsku etnografiju/antropologiju jer nema ideje o uopštavanju i izgradnji teorije koje treba da posluže u boasovskoj kulturnoj kritici. U pitanju je etnografija po sebi i za sebe, koja je sama sebi svrha, jer poznavanje "narodnosti", kako se zvala etnografija iz druge polovine devetnaestog veka,

čavanja i zastupanja. Iracionalnost konstituisanja predmeta i bespogovorno avansno zastupništvo su dve elementa zbog kojih ideje "nacionalne" nauke pripadaju istoriji iskrivljene svesti, a ne istoriji nauke.

i koje imalo za cilj da vidi "ko smo i dokle smo", više nije bilo potrebno.

U trenutku kada se gubi potreba za dokazivanjem da se u nekom selu granične zone seljani osećaju nacionalno na određen način i nose odela za koje je "utvrđeno" da su emanacija određenog narodnog duha i jedu hranu emaniranu na isti način, javlja se, očekivano i jedino moguće, bekstvo u prošlost i etabliranja "istorijskog" karaktera discipline. Istorijska dimenzija je dovela do novog kolapsa jer je traženo od ispitanika da se sećaju prošlih vekova, unazad skoro do doseljenja Slovena, a njihovi su iskazi tretirani kao svedočenje o prošlosti i nazivani "opisi pojava dugog trajanja". Standardna, i proceduralno još u XIX veku propisana, srpska istoriografija je sa indignacijom odbacivala ovakve rekonstrukcije smatrajući ih, sa pravom, proizvoljnim spekulacijama. To znači da se i takva "istorijski" usmerena etnografija ne može smatrati sličnom boasovskom. Tek u drugoj polovini dvadesetog veka javljaju se, skoro iznuđeno socijalnim i naučnim okruženjem, neuki pokušaji etnografije savremenosti nazvane "savremene promene narodne kulture"²⁴. Beleženje "savremenih promena u narodnoj kulturi", makar se svodile na konstatacije kao što je: nekada su u kući imali ognjište, a sada šporet na drva zvani "smederevac", jeste stvaranje zapisa o onome što se vidi i zatekne prilikom terenskog rada. I dalje je to bila etnografija po sebi i za sebe, amaterska, jer univerzitetsko obrazovanje nije stvaralo predušlove za ispitivanje savremenosti, ali bar nije imala unapred

24 *Simpozijum: Etnološko proučavanje savremenih promena u narodnoj kulturi* (28-30 januar 1974), Etnografski Institut SANU, Beograd, 1974.

inkorporirano ograničenje da predstavlja beleženje nečijih sećanja ili još češće sećanja o prepričavanim sećanjima.

5. Ciljevi

Kada su prozvođene deskriptivne monografije sela u njihovim kratkim predgovorima su vrlo šturo postulirani ciljevi koje su sami etnografi postavili ili koji proizilaze iz šire naučne politike pa čak i širih socijalnih zahteva. Potpuno nejasna društvena uloga etnologije u periodu posle drugog svetskog rata stvarala je poteškoće u preciziranju ciljeva jedne monografije sela. Stoga je predgovor za monografiju "Jarmenovci" napisao prof. Borivoje Drobniaković, tada najveći autoritet u struci, a samu monografiju njegove asistentkinje Srebrica Knežević i Milka Jovanović.

Iz predgovora²⁵ se vidi stanovište i praksa da država etnologiju doživljava kao nauku koja tezauriše informacije o selima Srbije i, po potrebi, te podatke pruža na uvid. Naime Vlada FNRJ i Organizacija Ujedinjenih nacija su sprovodile plan elektrifikacije i unapređenja poljoprivrede i tom cilju predvidele stvaranje "međunarodnog demonstracionog centra za elektrifikaciju sela i poljoprivrednih radova". Vlada FNRJ se obratila Srpskoj akademiji nauka, a Srpska akademija nauka, svom Etnografskom institutu da predloži selo koje će postati "međunarodni demonstracioni centar". Predlog Etnografskog instituta SAN da to budu šumadijska sela Jarmenovci i Šatornja je usvojen, što je poslužilo autorima monografije kao povod za etnografiju Jarmenovaca.

²⁵ B. Drobniaković, *Predgovor* u S. Knežević-M. Jovanović, *Jarmenovci*, Beograd, 1958. 1.

Osnovna pretpostavka je bila da će sela kao demonstracioni centar za elektrifikaciju "za relativno kratko vreme izmeniti svoj lik, a njihovo stanovništvo način života i rada" pa se smatra korisnim da budu proučena i na osnovu toga uradi monografija "u kojoj bi bio praćen njihov razvoj od vremena od kada se može pratiti pa do današnjih dana"²⁶ Obzirom da se očekuju brze promene u životu seljana Jarmentovaca monografija će "biti od koristi za upoređivanje prikazanog života i rada u prošlosti sa životom i radom koji nastaje".²⁷

U nemogućnosti da se suprotstavi vladajućoj antitradicionalističkoj i "progresivističkoj" ideologiji koja je, napustivši moskovski imperijalni zagrljaj, ušla u bliže odnose sa svetskim transformacijskim procesima (UN), kao ni poodmaklim dvadesetovekovnim procesima transformacije tradicijske kulture srpskog seljaka, etnolozi su prihvatili ulogu "spasioca od zaborava" nečega što je već više od jedan vek detaljno proučeno i zabeleženo u stotinama etnografskih publikacija. Postupak, koji priliči arheolozima čija istraživanja pretidohe većim promenama okoline (izgradnja akumulacionih jezera hidroelektrana) i proizilazi iz stvarne neistraženosti date lokacije, primenjen je i u etnologiji sa obrazloženjem neophodnosti da se "zabeleži pre nego što nestane". Ovim trikom se, bar još za izvesno vreme, produžavao vek etnologije kao nauke, koja nije vezana za istorijske izvore već za terenski rad i istovremeno sticala društvena legitimacija discipline. Svest o ograničenom vremenu u kome ovakav trik može obezbeđivati disciplinarnu egz-

²⁶ B. Drobnjaković, Loc. cit.

²⁷ B. Drobnjaković, Op. cit. 2.

stenciju se vidi i iz formulacije da "će i ova monografija biti od koristi za upoređivanje prikazanog života i rada u prošlosti sa životom i radom koji nastaje"²⁸, što nagoveštava buduća istraživanja "savremenih promena".²⁹

Ukoliko se neutemeljenost ciljeva koji uzrokuju nastanak etnografskog opisa Jarmenovaca može očekivati usled nagomilavanja simptoma kliničke smrti etnologije u Srbiji, onda bi se moglo očekivati da će ciljevi koji dovode američkog etnografa u Srbiju (i na još hiljade lokacija širom sveta) biti jasni i na čvrstim metodološkim i epistemološkim osnovama.

Knjiga "Srpsko selo" sadrži više tekstova u kojima se govori o ciljevima i namerama koje su rukovodile autora da istraži srpsko selo, konkretno Orašac, i napiše monografiju o njemu. Osim autorovog uvoda pisanih za dva izdanja na engleskom jeziku i za srpsko izdanje, tu su i tekst "Dugoročna ispitivanja u Orašcu" objavljen 1987. i duga-

²⁸ B. Drobnjaković, Loc. cit.

²⁹ Velika nesigurnost u formiranju ciljeva i načina istraživanja tokom prve posleratne decenije osim pomenute fiksacije za kulturu srpskog devetanestovekovnog seljaka ima kao uzrok i potpunu teorijsku i metodološku needukovanost, ali i sasvim nejasnu opštu koncepciju sistema društvenih nauka. Sovjetska koncepcija istorijskog materijalizma, koji zamenjuje sociologiju i antropologiju jer su "buržoaske nauke", i ostavlja neki suženi prostor "etnografiji" nije ostvarena ni u periodu aplikacije svega što je sovjetsko, a po nestanku sovjetskih uzora više nije bila aktuelna. Odustavši od sovjetskog modela kreatori naučne politike su zapravo odustali i od uplitanja u složene procese sistemisanja društvenih nauka prepuštajući ih same sebi u razvojnog smislu, uz finansiranje koje ima za cilj "status quo".

čak razgovor autora sa dr Mirjanom Prošić-Dvornić u kojem autor govori o razlozima dolaska u Srbiju i istraživanja srpskog sela. Osim ovih tekstova tu je u predgovor prvom engleskom izdanju Konrada Arensberga, koji je "podržavao i vodio ovaj projekat"³⁰

Na početku predgovora prvom izdanju autor govori o razlozima koji su doveli do toga da se istraživanje obavi u Jugoslaviji³¹ i razlozima izbora sela Orašac koje je, prema autoru, takođe bilo izabrano za mesto pomoći UN lokalnom razvoju³² i bilo dovoljno daleko od gradova da ne bi trpelo "neposredne gradske uticaje".³³ Predgovor drugom engleskom izdanju i tekst o dugoročnim istraživanjima govore iz jedne druge, naknadne perspektive iz koje se sagledavaju kasnija, dopunska istraživanja, koja se odnose na "promene" za razliku od prvog "sakupljanja materijala za doktorsku disertaciju u klasičnom etnografskom smislu"³⁴

Ciljevi istraživanja u Orašcu formulisani su u predgovoru Halpernovog mentora Konrada Arensberga koji smatra da "znanja o narodnim kulturama" stvaraju osnov za poređenje svetskih civilizacija radi boljeg razumevanja tokova društve-

³⁰ Dž. M. Halpern, Op.cit. 22.

³¹ Ti razlozi su to što je Jugoslavija "mesto susreta kultura", jedina od slovenskih zemalja "otvorena" za američke antropologe i relativno neproučena od strane antropologa sa Zapada.

³² Dž. M. Halpern, Op. cit. 232-234.

³³ Dž. M. Halpern, Op. cit. 17.

³⁴ Dž. M. Halpern, Op.cit. 23.

nih i kulturnih promena.³⁵ Međutim, ovaj komparativni metaokvir ne sadrži konkretna uputstva za terenski rad, za izbor sadržaja koji se posmatraju/opisuju, pa čak ni ne stvaraju precizno znanje samih istraživača o tome čemu njihova istraživanja služe. Umesto toga sami istraživači prenebregavaju bilo kakav opšti okvir sopstvenog istraživanja i smatraju da njihov rad služi da istraži neistraženo te da je dostizanje stanja istraženosti neke teritorije cilj po sebi.³⁶

U retrospektivi, pola veka kasnije, Halpern ističe dve karakteristike američke antropologije pedesetih i šestdesetih godine dvadesetog veka: proučavanje zajednice i "šira komparativna perspektiva". "Cilj studija – kaže Halpern u razgovorima sa Mirjanom Prošić Dvornić vođenim 2003. i 2004 godine – je bio da se izgradi sveobuhvatna, detaljna slika zajednice, njene društvene strukture i organizacije, ekonomije, kulture i to tako da se dobijeni rezultati mogu upoređivati sa slikama drugih

³⁵ C. Arensberg, *Predgovor prvom izdanju na engleskom jeziku (1957)*, u Dž. M. Halpern, Op, cit. 15.

³⁶ Slični stavovi su iznošeni još krajem sedamdesetih godina dvadesetog veka u srpskoj etnologiji, doduše u usmenom obliku. Naime, govorilo se o belim površinama na karti Srbije, a pod tim "belim površinama" su se podrazumevale "neistražene predeone celine". Te, zamišljene karte su se rezlikovale u zavisnosti da li su zamišljane etnološki, pa su se kao crne, istražene oblasti, smatrale one koje su obrađene u knjigama iz serije "Život i običaji" "Srpskog etnografskog zbornika" SANU ili su zamišljane više antropogeografski "prema knjigama iz serije "Naselja i stanovništvo". Bez obzira na način zamišljanja karata se belim površinama njihov smisao je bio da se produži život takvim istraživanjima i pisanju etnografskih i antropogeografskih monografija do potpunog "zacrnjavanja" mape Srbije.

sličnih zajednica širom sveta"³⁷. Ovakva strategija je stvorila najveću banku antropoloških podataka – Human Realtions Area Files (HRAF) – u okviru koje je izašla prva verzija "Srpskog sela".³⁸

6. Načini

Retki su etnografi koji u svojim monografijama detaljno opisuju sopstvene postupke posmatranja, razgovora i drugih puteva stvaranja iskustvene evidencije koja se potom pretače u etnografski tekst. Takav slučaj je i sa dve monografije o šumadijski selima Orašcu i Jarmenovcima.

Za etnografski posao u srpskoj etnologiji nisu postojala nikakva precizna uputstva iako je sve do kraja sedamdesetih godina dvadesetog veka važno uverenje da "ako srpska etnologija nije na teorijskom nivou svetske antropologije, ono bar svoj zadatak beleženja činjenica tj. terenski rad obavlja savršeno". U ovom stavu sadržana je redukcija

³⁷ Dž. M. Halpern, Op.cit. 358. Kao uzore za formulisanje ciljeva i načina istraživanja Halpern navodi studije Riversa o španjskoj zajednici, poznatu studiju Oskara Luisa o Tepoclanu, knjeigu o bugarskom selu I. Sandersa i radove svog mentora K. Arensberga o irskom selu. (Ibid.)

³⁸ Utvrđivanje uspešnosti glavne strategije HRAF-a, izgradnje naučnih zakona na osnovu komparativnog metoda, nije predmet ovog rada, ali se može sa velikom sigurnošću pretpostaviti da su ovako zamišljena i realizovana terenska istraživanja izvršila dodatnu etnografizaciju američke antropologije, jer je čak i etnografskoj radničkoj klasi stvarao svest/iluziju o pripadnosti naučnom projektu i mogućnosti da se u njemu, kasnije, učestvuje i to ne samo na etnografski način.

nauke na dva sastavna dela - činjenice i teoriju , uz još jedan stav koji glasi: "nama teorija nije ni potrebna, a činjenice o našem narodu dobro znamo i dobro sakupljamo"³⁹. Kao podsetnici za terenska istraživanja korišćena su razna "uputstva" sastavljena uglavnom pre drugog svetskog rata.⁴⁰ koja predstavljaju relativno razrađene spiskove pojava koje treba opisati. Kada su se u široj jugoslovenskoj naučnoj javnosti javili zahtevi za preciznijim beleženjem, koji su se ogledali u tekstovima objavljenim u jugoslovenskom etnološkom časopisu "Etnološki pregled" odziv srpskih etnologa je izostao.⁴¹

Iz samog etnografskog teksta o Jarmenovcima nije moguće rekonstruisati postupak beleženja, broj ispitanika, način formulisanja pitanja i druge elemente etnograf-

³⁹ Interesantno je da su osnovni stavovi koji su usmeravali srpsku etnologiju nekoliko decenija posle drugog svetskog rata prenošeni usmeno, što govori da su prenosioци tih stavova bili nespremni da ih objave i izlože sudu naučne kritike. Najviše stepen javnosti na kojem su iznošeni su bili usmene diskusije na godišnjim skupovima etnologa ili diskusije u okviru raznih ciklusa predavanja u naučnim insitutima.

⁴⁰ Ta uputstva su sastavljali Jovan Cvijić, Tihomir Đorđević, Jovan Erdeljanović i drugi.

⁴¹ Dva teksta koji se mogu smatrati važnim po pitanju zahteva za preciznošću beleženja i prezentiranja etnografskih činjenica su prevod članka poljskih autora Zbignjeva Bjalića i Eve Žarnecke Bjalić i tekst Zorice Rajković (Z. Bjalić – E. Žarnecka-Bjalić, Uz probleme proveravanja u etnografskim terenskim istraživanjima, *Etnološki pregled*, 3. Beograd, 1961.; Z. Rajković, Obilježja etnografske građe i metode njezina terenskog istraživanja, *Etnološki pregled*, 12. 1974. 129-134.)

skog postupka. Vrlo sporadično se može iščitati individualni izkaz kao što je slučaj u verovanjima o predznacima smrti gde se navodi ime informanta i potpuni opis verovanja, magijskih radnji i etnoeskplikacija magijskih radnji i stvarnih događaja.⁴² Zapravo, ceo tekst je napisan u maniru etnografskog uopštavanja, koje ne koristi pojedinačne iskaze čak ni kao primere, što je tradicionalni postupak srpske etnografije.

Na osnovu prisustva brojnih uvoda, pregodvora, dodataka i intervjua u srpskom izdanju Halperneve knjige moglo bi se očekivati da će se u američkoj etnografiji srpskog sela naći nešto više podataka o samom postupku prikupljanja materijala na terenu i o predspremi istraživača. Međutim, Halpern opisuje načine prenošenja, odnosno neprenošenja, "tehnika terenskog istraživanja" u američkoj antropologiji kao nešto što je bilo obavijeno "neka-kvim velom mistične veštine".

"Pre desetak godina – piše Halpern 1957. godine – se uopšte nije govorilo o tehnici terenskog istraživanja. Kao da je u pitanju bila neka vrsta zanata, svaki antropolog kao da je čuvao svoje sopstvene tajne o tome, poput kraljev-

⁴² "Vida Mihajlović je jedne noći čula lupu po prozoru i videla ogromnu pticu koja se svim silama napregla da razbije staklo i uđe u sobu. 'Kao da je htela i duvar da izvali', kaže Vida. Kad je svanulo ptice je nastalo. Sutradan, da bi se oslobodila ove napasti (pojava pštice s etumači nesrećom ili smrću), Vida je pribegla mađiji: zakopala je živu mačku ispred kuće na mestu ispred prozora, ali je nesreća ipak došla: umrla joj je ćerka: 'vila joj uzela dušu.'" (S. Knežević-M. Jovanović, Op.cit.97.)

skog kuvara koji nikom ne odaje omiljene recepte. Sa ovakvom praksom se prestalo nakon Drugog svjetskog rata, tako da su postale češće raprave o tehnikama terenskog istraživanja. No, i pored toga, metodi rada na terenu su i dalje bili obavijeni nekakvim oreolom mistične veštine. Tako su, barem, izgledale činjenice u koje sam bio uveren kao antropolog početnik, koji se spremao da krene na svoj prvi veliki terenski istraživački projekat."⁴³

Tako ne/spreman istraživač se snalazio razvijajući prigodne postupke kontakta sa ispitanicima.⁴⁴ Najnovije izdanje, na srpskom jeziku, dopunjeno je tekstovim pismenih sastava tadašnjih učenika i autobiografskim zapisima starijih žitelja sela⁴⁵ što, zahvaljujući postojanju tih beležaka, naknadno i delimično, uklapa knjigu u modu postmodernističkog "omogućavanja proučavanjem da sami govore".

7. Rezultati

Ukoliko su načini pisanja ove dve etnografije, svesno ili nesvesno, neeksplicirani, krajnja slika, opis Jarmentovaca i Orašca, je sasvim jasna i iz nje se očitavaju rezultati svake ponaosob, koji se pak mogu uporediti radi zaključka o odnosu native etnografije i etnografije drugog.

⁴³ Dž. M. Halpern, Op. cit. 17.

⁴⁴ Dž. M. Halpern, Op. cit. 19.

⁴⁵ M. Prošić-Dvornić, *Pola veka posmatranja srpske seoske zajednice očima američkih antropologa*, u Dž. M. Halpern, Op. cit. 6.

Neke tematske razlike proizilaze iz opštih koncepcija pisanja monografija u srpskoj etnologiji i američkoj antropologiji. One prizilaze iz dela američke antropologije, koji se pod znatnim uticajem urbane sociologije okretao "proučavanjima zajednice" ("Community Studies"), i kome je pripadao Halpernov mentor Arensberg⁴⁶. Tu orijentaciju autor "Srpskog sela" opisuje kao "koncept proučavanja zajednice, prvenstveno seoske zajednice" sa ciljem stvaranja sveobuhvatne slike strukture, organizacije, ekonomije i kulture.

Srpska etnologija, pogotovo posle drugog svetskog rata, izgubila je iz svog vidokruga one elemente koji bi se mogli nazvati političkom antropologijom. U periodu pre Drugog svetskog rata srpski etnolozi su se bavili ovim temama npr. političkim životom dinarskih plemena (J.Erdeljanović)⁴⁷ ili organizacijom srpskog sela u devetneestom veku (T.Đorđević). Sigurno je da nestanak tema političke antropologije iz srpske etnologije nastaje usled prirode komunističke jednopartijske diktature koja nije dozvoljavala nikakvo razmatranje političkih odnosa. Politička vlast komunističke partije u selu i državi je "uspešno" usposta-

⁴⁶ Arensbergova studija irskog sela se smatra klasičnom studijom zajednice u formativnom i zreom razdoblju ovih studija Vidi G. Gorunović, Konceptualni okviri etnološko-antropološkog proučavanja novog naselja u predgrađu, u S.Kovač (ur.), *Problemi kulturnog identiteta stanovništva savremene Srbije*, Beograd, 2005. 239-240.

⁴⁷ O Erdeljanovićevim "etnopolitičkim" radovima vidi N. Pavković, Etno-politikološki pogledi Jovana Erdeljanovića, *Glasnik Etnografskog instituta SANU*, XLIV, Beograd, 271-278.

vljena, dok je svet na "putu socijalističke revolucije" i nema nikakve potreba za bilo kakvom "politikom". Stoga monografija o Jarmenovcima ne sadrži poglavlja poput "Vlast i selo" i "Orašanin i spoljni svet" u kojima Halpern, na primer, opisuje ulogu države u seoskom životu ili poglede seljana na svetsku političku situaciju.

Sa druge strane pod uticajem srpske etnografije, monografija o Orašcu sadrži i nešto što nije uobičajeno u američkim etnografijama. Radi se o poglavljima o materijalnoj kulturi kao što je na primer "Stanište odevanje ishrana" za koja Halpern, u intervjuju 2003-4 godine, kaže: "Moje istraživanje u srpskom selu imalo je jednu posebnu dimenziju. Koja je delom bila rezultat uticaja domaćih etnologa. To se ogleda u poglavljima o materijalnoj kulturi, bogato ilustrovanim preciznim crtežima moje supruge, koja nisu uobičajena komponenta u američkim studijama."⁴⁸

Ipak tematska različitost je od manjeg značaja u odnosu na jednu sličnost koja obeležava obe knjige. Ta sličnost je epistemološkog karaktera i odnosi se na pitanje šta je to što saznajemo iz obe knjige o srpskom selu.

Da bi smo odgovorili na to pitanje i da bi mogli da konstatujemo čemu služe ili, mogu da posluže, podaci iz knjiga o srpskom selu, moramo konstatovati da su obe, kao i

⁴⁸ Dž. M. Halpern, Op.cit. 358. Isti stav je prisutan i u predgovoru za prvo izdanje: "Vreme koje smo provodili sa srpskim etnologima je bilo izuzetno korisno, iako su se njihovi metodi i interesi, kojim su usredsređeni na materijalnu kulturu i poreklo stanovništva, unekoliko razlikuju od pristupa i predmeta proučavanja većine američkih antropologa". (Dž. M. Halpern, Op. cit. 17.)

hiljade drugih etnografskih monografija, pisane u etnografskom prezentu.

Uspon razmatranje etnografskog prezenta u antropologiji se obično vezuje za Johanesa Fabijana i njegovu knjigu "Vreme i drugo. Kako antropologija pravi svoj predmet"⁴⁹ Sa druge strane, u slučajevima gde je etnologija/antropologija imala bliski susret sa istoriografijom, kao što je bilo u Srbiji, etnografski prezent je imao negativan predznak među onim etnolozima koji su ovladavali zanatom istoričara.⁵⁰ Sadržaj Fabijanovih primedbi,⁵¹ koje se odnose na "statistički" i "statički" greh etnografskog prezenta, mogu se prepoznati u obe etnografije srpskog sela, pri čemu je Halpernov opis Orašca opremljen nekim tabelama ekonomske statistike i specifičnih podataka koji se odnose na privrednu aktivnost domaćinstava. Međutim, apriorno obacivanje etnografskog prezenta usled "statističke" greške tj. odsustva kvantifikativnih modifikatora⁵² nije moguće jer takvo odsustvo nije inherentno etnografskom prezentu. Ono je prisutno u takvom etnografskom pisanju ali nije

⁴⁹ J.Fabijan, Op. cit.

⁵⁰ Đ.Petrović, Etnološke beleške s puta po Bosni i Hercegovini u jesen 1953. godine, *Glasnik zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, Etnologija*, Nova serija, sv. 35/36 – 1980-1981, Sarajevo, 1981.

⁵¹ Nesvesno ili namerno Fabijan svoju kritiku usmerava na "prikaze drugih kultura" što je klasično shvatanje antropologije, koje više priliči srednjoškolskoj obaveštenosti ili svesnoj konstrukciji konstruisanja drugog čime i njegova kritika dobija sve osobine konstrukta.

⁵² J.Fabijan, Op.cit. 102

obavezno. Etnografije uglavnom ne sadrže precizno izražene frekvencije opisivane pojave poput "70% ispitanika", ali često sadrže nebročanu frekvenciju upravo poput one o kojoj govori Fabijan. I u sociološkim empirijskim istraživanjima sa velikom statističkom preciznošću se u konačnoj analizi precizna brojučana statistika pretvara u opisnu kvantifikaciju. Takve kvantifikacije, koje Fabijan smatra "uslovom opšte valjanosti tvrdnje"⁵³ povremeno su prisutne u etnografijama Jarmenovaca i Orašca u obliku "obično"⁵⁴ ili "uobičajeno je da" što bi odgovaralo pojmu "većina" koji navodi Fabijan.

Obe etnografije se delimično "opiru" i drugom elementu Fabijanove kritike etnografskog prezenta utoliko što osim u "etnografskom prezentu" govore i u prošlom vremenu koje je uglavnom neprecizno i označava se sa "ranije", "pre", "nekada" "u prošlosti", a ređe precizno kao na primer "pre 1948 godine" i sl. Ovo opiranje je još jače kada se uzme u obzir da je Fabijanova kritika "statičnosti" etnografskog prezenta logički moguća, ali statistički beznačajna kada su klasične etnografske monografije u pitanju, što ne bi bilo moguće opovrnuti čak ni nekim primerom koji bi svedočio da su opisivani matrilencarci do izlaska monografije popatrilencarili. Takođe, imputiranje upotrebi "etnografskog prezenta" da "u najgorem slučaju sadrži pretpostavke o tome da se primitivci ponavljaju, da su predvi-

⁵³ Loc. cit.

⁵⁴ Na primer: "Pčele se obično drže u blizini kuće..." (S.Knežević-M.Jovanović, Op.cit. 35) ili "U većini seoskih kuća se tri dana obeduje na slami..." (Dž. M. Halpern, Op. Cit. 215.)

dljivi i konzervativni⁵⁵ je politizacija prepuna ostrašćeno izmaštanih zaključaka. Tvrdnja o "ontološkoj greški" ne stoji kada je u pitanju upotreba prezenta pri pisanju monografije šumadijskih sela, ali ih uopšte ne oslobađa kritike za veliku hronološku nepreciznost. Pojmovi kao "nekada", "pre" "ranije" ne mogu izdražati elementarnu kritiku i zahteve za preciznošću iskaza. Zahtev da se uz monografije poput monografija Trobrijana, Tikopije ili Nuera naznače godine kada je vršen terenski rad pa bi naslovi glasilili "Trobrijan 1914 godine", "Tikopija 1929 godine" ili "Nuer 1935 godine", koji je izneo Lič, bi mogao opstati da se ne radi o vremenu terenskih istraživanja, a ne o rekonstruisanom životu koji je najčešće bio već sasvim drugačiji u godini koja bi stajala u naslovu knjige.⁵⁶ Stoga primenovanje u "Orašac 1953" i "Jarmenovci 1953 i 1956" ne bi doprinelo preciziranju podataka u šumadijskim monografijama.

Umesto ovakog repozicioniranja u vremenu moguće je upotrebljavati etnografski prezent u "izvornom" značenju. Prema tom značenju etnografski prezent opisuje stanje "pre stranih uticaja" i to vreme bi za Acteke bilo oko 1519 godine i Korteovog dolaska, za indijance Vampoang u Masačusecu 1620. godina, a za "neuznemiravana plemena" Nove Gvineje 1941. godina⁵⁷. U ovom slučaju etnografski prezent bi opisivao "primitivne" kulture neposredno po otkriću, a pre nego

⁵⁵ J.Fabijan, Op.cit. 103.

⁵⁶ J.Burton, Shadows at Twilight: A Note on History and the Ethnographic Present, *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 132. No. 2. 1988.429.

⁵⁷ Ibid. 423.

što je kontakt sa Evropljanima narušio njihov ekvilibrijum⁵⁸. Ovakav koncept ne pomaže mnogo u temporalnoj preciznosti kao ni pomenuti Ličov predlog, a uz to je otvoren ka Fabijanovoj kritici da se "drugi" smatraju "konzervativni" i "predvidljivi". Međutim, cilj koji se time želi postići je legitiman, jer se izbegava, ili bar pokušava da izbegne, proučavanje kontakta kultura onda kada takvo proučavanje nije ciljano. Drugo je pitanje koliko je moguće logičkim postupkom apstrahovati realne akulturacione procese i konstruisati "izvorne" ili "netaknute" forme. U monografijama o šumadijskom selu ovakav pristup bi otvorio pitanje šta treba smatrati "nultim stanjem" i da li je to srpsko selo u doba vladavine Turaka, ili srpsko selo za vreme vladavine Miloša Obrenovića⁵⁹ ili pre drugog svetskog rata, ili pre industrijalizacije ili pre gastarbajterizacije. Sa druge strane ovako shvaćen etnografski prezent bi više odgovarao onome što je u šumadijskim monografijama nazvano "nekada", "ranije" ili "u ranijem periodu" nego opisu stvari u vreme istraživanja koje je gramatički opisano sadašnjim vremenom. Međutim, nemogućnost da se odgovori na pitanje koje je to vreme "nateknutosti" javlja se i u istorijski "čistijim" situacijama od šumadijske te čak i kod pomenutih "plemena" onemogućava takvu etnografiju.

Sasvim je drugo pitanje proučavanja različitik društvenih dinamika i u mogućnosti da se u okviru takvog proučavanja uočavaju razlike u dinamici pojedinih društava, odnosno poje-

⁵⁸ Loc. Cit.

⁵⁹ Istorijski orijentisani srpski etnolozi su svoja arhivska istraživanja, koja omogućuju vremensku limitaciju, tako i nazivali. Na primer T.Đorđević, *Iz Srbije Kneza Miloša. Stanovništvo – naseља*, Beograd, 1924.

dinačnih perioda u njihovoj istoriji. Još je relevantnije za etnografska pisanja nagovestiti mogućnost svesne izgradnje ideal-tipskih modela sa analitičkim ciljem. U tom slučaju se svesno, na osnovu saznanja koja su datovana, koja razlikuje "normu" od "ideala", koja su svesno statistizovana i statizovana izgrađuje, idealni model pojave da bi se proučio.

U jednom ranom radu Edmund Lič je, oslanjajući se na Malinovskog, napravio razliku između aktualnog ponašanja pojedinaca, "norme" kojom je nazvao prosek individualnih ponašanja i "ideala" kojim označava deskripciju samih sebe i sopstvenog društva samih ispitivanih.⁶⁰ Primena ove distinkcije u etnografskim tekstovima, sa jedne strane, kao i Fabijanovo poznavanje i aplikacija ovog stava, sa druge strane, bi otklonilo određene nesporazume oko "statističke" greške etnografskog prezenta.⁶¹ Kada je reč o dve monografije srpskog sela svakako da bi Ličova distinkcija imala veliki značaj u preciznosti opisa pogotovo kada je reč o monografiji o Jarmenovcima gde su se etnografinje, po sopstvenom kazivanju, zadržale dvedesetak dana što znači da je posmatranje kao uvid u činjenice bilo moguće samo kada se radi predmetima, dok su infor-

⁶⁰ E. R. Leach, Jinglypaw Kinship Terminology, *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, Vol. 75. No. 1/2. 1945. 59. Tekst je ponovo objavljen u poznatoj Ličovoj knjizi *"Rethinking Anthropology"* 1966. godine.

⁶¹ Na značaj ove Ličove distinkcije ukazao sam još pre skoro tri decenije. (I. Kovačević, Vrednost usmenog izvora za proučavanje tradicionalnog društvenog života, *Simpozijum "Seoski dani Sretena Vukosavljevića*, Knj. 5. Prijepolje, 1978. 125-126.) No, važnije od toga je da je Ličov tekst bio dostupan već 1945. godine što uopšte nije zanimalo onoga ko je namerio da pravi galamu.

macije o najvećem delu opisanih fenomena prikupljene razgovorom sa seljanima. U tom razgovoru su se morali preplitati i "norma" i "ideal" u Ličovom smislu reči kao i to da su informanti to što su pričali etnografinjama možda "čuli", možda "videli" ili, pak, možda "doživeli".⁶² Međutim ni Halpernov boravak u selu od jedne godine ne omogućava veliko povećanje uloge posmatranja u stvaranju iskustvene evidencije jer, kada se, na primer, radi o godišnjim običajima posmatrač je za godinu dana u mogućnosti da posmatra odvijanje jednog praznika u celini u jednom izvođenju. Ti podaci bi odgovarali, i to u jednini, onome što Lič naziva aktuelnim ponašanjem i koje je pojedinačno, individualno te se tek kroz statističku analizu takvih ponašanja dolazi do "norme". Stoga je i opis Orašca neprecizan jer je zasnovan na neizdiferenciranim "normama" i "idealima".

8. Šumadijski derbi: nativna etnografija vs etnografija drugog

Antropologija drugog, anglo-američko "spoljašnje" proučavanje drugih i evropsko proučavanje samih sebe, nativna etnografija/etnologija/antropologija su skoro ceo dve-deseti vek živeli u skladu međusobnog nedodira. Pitanje njihovog međusobnog odnosa nije postavljeno ni u Francuskoj gde su paralelno egzistirale ne ometajući jedna drugu. Tek sa masovnijom edukacijom antropologa poreklom iz zemalja Trećeg sveta i njihovim aktivnim uključivanjem u englesku ili američku antropološku zajednicu postavilo se pitanje šta je zapravo "nativni" antropolog i da li je on u ne-

⁶² Z.Rajković, op.cit.

čemu drugačiji od onog dobro poznatog antropologa koji odlazi u nepoznato da o tome napiše etnografsku knjigu. U centru se našlo pitanje epistemičke povlašćenosti, pa i moguće interesno grupisanje i suprotstavljanje na osnovu njega. Prva reakcija na pretpostavljenu epistemičku povlašćenost indigenih antropologa se svodi na ukazivanje kao moderna društva nisu homogena i da se antropolog svojim obrazovanjem, ekonomskim statusom i stilom života socijalno diferencira od mnogih društvenih grupa unutar društva u kome je rođen, te da u odnosu na njih više nije "nativan".⁶³ Osim novih pojmova kao što je "antropologija kod kuće"⁶⁴ i prihvatanja "nativne" karakteristike⁶⁵ i postmodernizacija je ovu debatu učinila dodatno složenijom.⁶⁶

⁶³ K.Narayan, How Native Is a "Native" Anthropologist?, *American Anthropologist*, N.s. Vol. 95. No.. 3. 1993. 671.

⁶⁴ Zbornici "*Anthropologists at Home in North America*" i "*Anthropology at Home*" pojavili su se 1981. i 1987 godine. godine. Vidi. D. Messerschmidt (Ed.), "*Anthropologists at Home in North America. Methods in Study of One's Own Society*", Cambridge Univ. Press. 1981. i A.Jackson (Ed.), *Anthropology at Home*, London 1987.

⁶⁵ Na primer M. Mendelstam-Balcer piše: "Spremna sam da opišem sebe kao "nativnog antropologa" (bez kapitalisanja) kada pišem o suburbiji Vašingtona gde sam rođena". (M. Mandelstam-Balzer, Introduction u M. Mandelstam-Balzer (Ed.), *Culture Incarnate. Native Anthropology from Russia*, 1995. 3.

⁶⁶ Videti i M. Kanaaneh, 'The "Anthropologicality" of Indigenous Anthropology, *Dialectical Anthropology*, 22. 1997.; S. Ryang, Native Anthropology and Other Problems, *Dialectical Anthropology*, 22. 1997.; M. Peirano, When Anthrooplogy is at home: The

Sasvim konkretno poređenje etnografija koje su o šumadijski selima napisali "spoljni" i "nativni" etnografi, daleko pre početaka rasprave, može doprineti razumevanju nekih elemenata koji se u raspravama o nativnoj etnografiji međusobno kontaminiraju kao što su na primer disciplinarnost tradicije i pespektive, pitanje postojanja i, u slučaju postojanja, obima epistemičke povlašćenosti, kao i ideološka učitavanja u etnografske spise.

Osnovni zaključak koji proizilazi iz uporedne analize monografije "Jarmenovci" i knjige o Orašcu je da kulturno poreklo etnografskog delatnika nije od presudnog značaja za krajnji proizvod. Razlike mogu nastati iz edukacije antropologa, ali ona ne mora biti vezana za kulturu, naciju, državu, već može proisteći iz različitih "škola" i "pravaca" unutar istih opštih okolnosti nastalih rođenjem ili odrastanjem. U šumadijskom slučaju bazična sličnost, okeanom razdvojenih, edukativnih procesa kojima se formira etnograf presudno određuje njegove rezultate.

Ranije ukazana tematska nepodudarnost dve monografije ne utiče bitno na poređenje prirode etnografskog materijala koji donose. Obe etnografije su klasična etnografska proza. Osnovna karakteristika tog etnografskog materijala je opisana načinom njegovog iznošenja – u etnografskom prezentu, sa svim njegovim epistemološkim ograničenjima i uz skoro jednako mestimično, delimično i nasumično otklanjanje tih ograničenja kroz kvalitativno pominjanje frekvencije neke pojave i relativno neprecizno datovanje u pomenima prošlosti. U obe etnografije je jednako nemoguće

Different Contexts of a Single Discipline, *Annual Review of Anthropology*, Vol. 27. 1998

otkriti šta su etnografi uočili/saznali kao individualno, aktualno ponašanje, a šta bi bili "norma" i "ideal". U najvećem broju slučajeva se iz ovako iznete građe ne može saznati da li su ispitivani svoje iskaze zasnovali na sopstvenom doživljaju ili na prepričavanju.

Na osnovu odsustva razlika između "spoljne" i "nativne" etnografije šumadijskih sela moguće dodatno razmotriti celu skalu na osi prapadanje-nepripadanje. Na jednom kraju te skale bi bio realni američki antropolog među šljivama, a na drugoj strani, možemo zamisliti, nativnog etnologa Šumadinca koji piše monografiju svog sopstvenog sela u kome je proveo detinjstvo sve do polaska u gimnaziju. Uprkos diskriminatornom insistiranju na seljačkom poreklu prilikom selekcije kadrova za neveliki broj radnih mesta profesionalnih etnologa poluautoetnografija bazirana na sećanjima iz detinjstva i mladosti, uz moguću obnovu za vreme godišnjeg odmora, nije postala dominantna u Srbiji. Tako usko shvaćena epistemička povlašćenost bi dovela do toga da autoetnograf napiše samo jednu jedinu knjigu koja bi mu omogućila sticanje najvišeg naučnog zvanja, i tu zaustavila u karijeri. Stoga se radilo o šire shvaćenoj epistemičkoj povlašćenosti proistekloj iz shvatanja da nju stvara primarno iskustvo koje se odnosi ne samo na uski lokalitet, već na društveni sloj (seljaštvo) i seosku "tradicionalnu kulturu". Zbog toga takvog konkretnog etnologa-Šumadinca nema, mada ga možemo zamisliti jer je takva etnografija praktикована u Srbiji.

Na osi blizu centra, između stranog antropologa i nativnog etnologa-poluautoetnografa su etnografije Jarmenovca od kojih je, na primer, S.Knežević rođena, odrasla i

školorana u gradu, tako da bi njena nativnost bila relevantna u slučaju antropološkog proučavanja Beograda. Sa druge strane, poznavanje jezika i opšte znanje iz primarnog iskustva kulture različitih slojeva srpskog društva, uključujući i seljaštvo čine etnografinje Jarmenovaca drugačije od stranog antropologa-etnografa omogućujući im daleko brže obavljanje etnografskog posla.

Jedinstvenost ("jedina američka monografija o srpskom selu") naspram množini seoskih monografija, koje su doduše češće nastajale u amaterskim okvirima, učinila je da "Srpsko selo" bude smatrano događajem, kao i njegov prevod na srpski jezik, dok se "Jarmenovaca" jedva ko i seća. No, sa znatnom izvesnošću se može predvideti da će kvantitet stručne upotrebe podataka koje se nalaze u dve knjige u narednim decenijama biti približan.

Sveukupno, susret, iz naslova ovog podpoglavlja, završen je nerešeno.

2. deo

Dve šumadijske monografije u postpostmodernističkom ključu

1. Američka etnografija – predpostmoderno doba

Treća četvrtina dvadesetog veka u američkoj antropologiji je vreme u kome se ispoljavaju elementi krize. Boasovska osnova, na kojoj se dograđuju studije zajednice, sa dalekom strategijom poređenja radi utvrđivanja naučnih zakona ima privid prirodno naučne koncepcije, kojom je antropologija bila okružena, počevši od prirodnih nauka koje su obeležavale decenije posle drugog svetskog rata, preko prisustva jedne takve nauke, fizičke antropologije, kao podpolja ("Subfield") u četvoropoljnom obrazovanju antropologa do dominantne Hempelove prirodno naučne koncepcije u filozofiji nauke. Međutim, daleki komparativno-generalizujući strateški kišobran, poput HRAF-a, nije mogao zaštititi etnografske proizvode američkih antropologa od kvalifikacije da su – etnografski. Retke su bile studije koje komparativnim proučavanjem nastoje da otkriju pravilnosti ili zakonitosti u ljudskom društvu poput davne studije Margaret Mid iz 1935. godine o polu i temperamentu.⁶⁷

⁶⁷ M.Mead, *Spol i temperament u tri primitivna društva*, Zagreb, 1996. Na logičku osnovanost komparativnog postupka ni u kom slučaju ne može uticati pokušaj kompromitacije etnografskog rada Margaret Mid na Samoi u kritikama australijskog antropologa Dereka Frimana. O drugim posledicama polemike Friman-

Politički i ideološki potresi šesdesetih godina rezultirali su "antikolonijalističkom" temom⁶⁸ koja je kroz anahronu kritiku kolonijalizma starih i upokojenih "metropola", prvenstveno Londona, bacala dimnu zavesu na novu kolonijalnu imperiju koju je stvarala Moskva, uz povremeno sadejstvo kubanske vojske, instalirajući marksističko-lenjinističke režime u Africi, srednjoj Americi i jugoistočnoj Aziji. Manje ili više otvoreni obožavaoci Marksa, Engelsa, Lenjina, Staljina, Mao Ce Tunga ili Če Gevare su maštali o stvaranju Svetskog Saveza Socijalističkih Republika ne znajući da sistem-uzor ima je-dva još jednu deceniju života. No, bez obzira na ogoljenu ideološku pozadinu "antikolonijalistička" kritika "kolonijalne" antropologije u nekolonijalno doba je doprinela rasklimavanju i onako slabog teorijsko-metodološkog utemeljenja, inače nekolonijalne, američke antropologije.

Postmodernistički udar na etnografiju potresao je američku antropologiju koja se svojim velikim delom u etnografiji i iscrpljivala. Uronjena u etnografiju u četvoropoljnu edukaciju antropologija u Americi je interpretativne postupke često sa zakašnjenjem primala iz različitih evropskih izvora. Tako je na primer američka antropologija zakasnila sa recepcijom strukturalizma te je strukturalizam stigao u Ameriku u istom paketu sa poststrukturalizmom.⁶⁹

Mid vidi M. Milenković, *Problem etnografski stvarnog. Polemika o Samoi u krizi etnografskog realizma*, Beograd, 2003.

⁶⁸ Na primer D. Lewis, Op. cit.

⁶⁹ Na ovu istovremenost ukazuje M. Milenković locirajući je u 1966. godinu i konferenciju "Jezici kritike i nauke o čoveku" održanu u Baltimoru (M. Milenković, Op.cit. 110-111.)

2. Preskočeno podpoglavlje – Kliford Gerc i "Writing Culture"

Istorijski pregled predpostmodernog stanja, uslovnog modernizama i postmodernizma u američkoj antropologiji bi zahtevao detaljniju analizu interpretativne antropologije Kliforda Gerca kao "poznog moderniste pod pritiskom"⁷⁰

To važi i za sve što se događalo tokom više od jedne decenije posle pojave "Writing Culture". No, objektivna istorija postmodernizma u američkoj antropologiji tek treba da bude napisana i kao takva bi osvetlila kako se dogodilo ono što je važno za razmatranje dve etnografije srpskog sela u postpostmodernističkom ključu, odnosno kako su nastale komparabilne postmodernističke etnografske forme.

3. Autoetnografski roman i etnografsko pozorište

Postmodernistička kritika etnografije ishoduje u autoetnografiju koja nije ništa drugo do loša/dobra književnost u zavisnosti od sasvim lične ne/sklonosti ka tužnim pričama o ljubavi, bolesti i smrti⁷¹. Zastupnici evokativne autoetnografije to ističu smatrajući da je srodna romanu i biografiji, te da ruši granice koje, normalno, dele književnost i društvene nauke. Oni tome daju epistemološki značaj kroz tvrdnju da evokativna autoetnografija premošćuje problem reprezen-

⁷⁰ G.Olson, Clifford Geertz, on Ethnography and Social Construction, *JAC*, Vol. 11. No. 2. 1991. Vidi i K.Gerc, *Tumačenje kultura*, I i II, Beograd, 1998.

⁷¹ Vidi na primer C. Ellis, *Final Negotiations: A Story of Love, Loss and Chronic Illness*, 1995.

tacije uvodeći emotivnu epistemologiju koja se sastoji iz "teranja čitaoca da oseća osećanja drugih".⁷² Postmodernistička geneza potpune beletristizacije etnografije i njene posledice su skrivene i teško dokučive samo onima koji ne žele da ih sagledaju i potajno ih odobravaju, a lako uočljiva i u sasvim rutinskim prikazima. Tako prikazujući novu knjigu autorke "Završnih pregovora" Karolin Elis pod naslovom "Ethnographic I: A Methodological Novel About Autoethnography", Džeraldina Kraver piše: "Objavljivanjem glavne zbirke tekstova kao što je 'Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography' Džemsa Kliforda i Džordža Markusa 1986. godine granična linija između društvenih nauka i literature je postale sve više pokretna"⁷³ Kome i za koga? U američkoj antropologiji, koja se u velikom delu ospoljavala i ispunjavala u etnografiji, ta granica zapravo nikada nije ni postojala, u strogom smislu reči, bez obzira na shvatanja samih etnografa/antropologa. Hiljade antropologa je pisalo etnografsku prozu, a neki su uspeli i da je dobro unovče na tržištu knjiga. Brojčano veliki potencijal čitalačke publike obezbeđivao je dobre tiraže knjigama koje su golicale uvek prisutni egzotizam, imale neprikosnoveni naučni atribut i istovremeno svojim autorima obezbeđivale naučna zvanja, istraživačke i univerzitetske karijere. Međutim, bez obzira što se evropskim etnologima ili etnografima činilo drugačije, veoma mali broj američkih autora se

⁷² L. Anderson, Analythic Autoethnography, *Journal of Contemporary Ethnography*, Vol. 35. No. 4. 2006.

⁷³ J. R. Craver, prikaz knjige C. Ellis: "Ethnographic I: A Methodological Novel About Autoethnography", 2004, *Biography*, Vol. 28. No. 2. 2005.

u tim knjigama bavio interpretativnom ili teorijskom antropologijom⁷⁴.

Izgledalo je da će postmodernizam učiniti, ili bi bar trebalo da učini, kraj etnografiji kao naučnom postupku, naučnom metodu, naučnom radu, naukovanju i određujućoj osnovi antropologije u američkim okvirima zaokružujući njen lietrarni karakter. Međutim, obzirom na etabliranje na univerzitetima i u fondovima⁷⁵ izgleda da je bila u pitanju "barruffa in famiglia" sa ciljem preuzimanja socijalnog statusa sa jedne strane, i olakšavanje "naučnog" etnografskog pisanja pretvaranjem etnografije u etnografiju svog komšije, svojih drugara, svog/je muža/žene ili još bolje sebe samog u tišini i udobnosti svog života. Znači sve je ostalo u kući američke etnografije. To se, naravno, nije moglo postići bez potpune literaturizacije etnografije⁷⁶.

⁷⁴ Pisanje opštih pregleda, praktično udžbenika, socijalne ili kulturne antropologije je, najčešće samo uopštavanje nalik na tvrdnju: "Ljudska staništa su ljudske tvorevine koje služe ljudima da se sklone od vremenskih ne/prilika. Dele se na vjgваме, igloe, kolibe, zemunice", tako da njihovo mnoštvo ne znači da je u datoj intelektualnoj sredini antropologija interpretativna ili teorijska disciplina.

⁷⁵ S.Sangren, Rhetoric and the Authority of Ethnography: "Postmodernism" and a Social Reproduction of Texts, *Current Anthropology*, Vol. 29. No.3. 1988. 422.

⁷⁶ Jedan od takvih dometa je pisanje "pozorišnih komada" ili neke slične forme koji treba da služe umesto etnografije. Da ne bi bilo nedoumica autor jedne novije doktorske disertacije iz 2004 godine B.L.Fišer piše: "Šta je proces pisanja etnografskih istraživanja u formi pozorišnih komada? Moj glavni fokus u odgovoru na ovo pitanje nije kako upotrebiti etnografiju za pisanje

Sam naziv prelomničke knjige govori o *pisanju* kulture stvarajući literarno-etnografski spoj koji ni u kom slučaju nije kritika etnografskog karaktera američke antropologije već samo pojačavanje njegovog beletrističkog obeležja i preusmeravanje na potpuni lakopis. Dominantno etnografski karakter američke antropologije je zlo/upotrebljen za stavljanje znaka jednakosti između etnografije i antropologije sa ciljem njegovog ovekovečenja.

4. Literaturizacija etnografije i scijentifikacija antropologije

Prebacujući etnografiju u zonu lepe književnosti postmodernizam je pisanje etnografije učinio dostupnim svakome, što, povratno, scijentifikuje antropologiju. Doduše, takvom literaturizacijom je antropologu, koji se služi etnografijom, donekle otežan posao, jer dok je etnografija bila u akademskom domenu mogao je da vrši njenu "kritiku" sa naučnog stanovišta, a sada mora da vodi računa i o raznim osobinama tvorca etnografskog zapisa uključujući njegovo socijalno, etničko, kvantitativno tj. manjinsko-

boljih komada, već kako upotrebiti različite postupke pisanja pozorišnih komada za pravljenje detaljnih etnografija". (B.L.Fisher, *Wrighting Ethnography. Processes of Collecting and Arranging Ethnographic Plays*, 3. Doktorska disertacija odbranjena decembra 2004. godine na University of Missouri-Columbia. Integralni tekst doktorata je dostupan u elektronskoj bazi podataka ProQuest Information and Learning (-<http://proquest.umi.com/login/user>) u okviru servisa on line doktorskih teza "Interdisciplinary – Dissertations & Theses".

većinsko, obrazovno, zdravstveno, psihičko, toksičko i svako drugo stanje. To znači da antropolog koji se služi etnografijom mora da ovlada kritikom izvora u sasvim uobičajenom značenju pojma kritike izvora stvorenom u evropskoj istoriografiji devetnaestog veka. Nužnost ovakvog pristupa, proizvod je ideja koje su u američku antropologiju stigle postmodernističkim brodom iz Francuske, a imaju moguće korene u devetnaestovekovnoj postulaciji kritike izvora francuske istoriografije npr. Langloa i Senjobosa⁷⁷, koja je, kao trajna tekovina francuske nauke i kulture, sa nešto ideoloških podsticaja, mogla biti jedan od izvora dekonstrukcionizma francuskih strukturalista i poststrukturalista. Postpostmoderno doba je vreme u kome će ideje i metodi francuskih istoričara povratno dobiti na značaju.

Postmodernističkom dekompozicijom i utvrđivanjem kvazinaučni pisanja klasične etnografije, te njenim najnovijim rasplinjavanjem na bilo čije i bilo kakvo pisanje o bilo čemu, američka antropologija se našla u poziciji američke folkloristike. Naime američki folklorista je nekom mašinom za registrovanje tona beležio bilo čije iskaze koji su, po njegovom shvatanju, imali folklorno obeležje. Kada bi te tonske zapise pretvorio u tekstove snimljenih balada ili legendi i objavio ih u nekom lokalnom folklorističkom časopisu ne bi stekao više od članstva u regionalnom udruženju folklorista. Stoga je radi pribavljanja naučnih i univerzitetskih zvanja morao da analizira folklornu građu, da je poredi, tumači, utvrđuje genezu i difu-

⁷⁷ Sažeti spisak pitanja, kojima se provereva iskrenost pisca nekog izvora, iz klasičnog dela Langloa i Senjobosa "Uvod u istorijska proučavanja" nalazi se u V. Milić, *Sociološki metod*, drugo odpunjeno izdanje, Beograd, 1978. 558.

ziju, da analizira formu i strukturu, da proučava funkcije. Nasuprot njemu klasični antropolog/etnograf bi napisao svoju etnografiju plemena ili sela i stekao doktorat i mesto profesora antropologije.

Zahvaljujući postmodernističkoj destrukciji stare, prozne etnografije, javilo se insistiranje na multivokalnoj etnografiji tj. koautorstvu sa ispitivanim/zastupanim. Multivokalnost kao princip omogućila je prevazilaženja klasičnog postupka u terenskom radu koji se sastojao u opiranju istraživača uticaju tzv. pametara – lokalne "desne ruke", čoveka koji se služi jezikom istraživača i nameće se kao interpretator lokalne kulture umesto ostalih saplemenika/seljana. Umesto zaobilaženja tog, nametljivog "saradnika" i ispitivanja ostalih, multivokalnost omogućava poptuno predavanje "pametar" i rad isključivo sa njim tokom dugog niza godina koji rezultira koautorstvom. Multivokalna etnografija postavlja pitanje ko bi, u tom slučaju, trebalo da dobije Ph.D. i ko će da predaje na univerzitetu - antropolog ili proučavani/zastupani "pametar". Rani primer takve etnografije, koja se formalno drži okvira HRAF-a, a realizovana je i potisana koautorski, sa bilinvalnim meksičkim učiteljem i lokalnim "pametarom" je monografija oblasti Meckvital.⁷⁸

Drugo pitanje, koje proizilazi iz autoetnografskog i refleksivnog ishodišta postmodernističke kritike klasične etnografije, je da li ima studenata, koji plaćaju studiranje, zainteresovanih da im profesor predaje o samom sebi i sopstvenom doživljaju nečega/bilo čega i sopstvenim transformacijama koje iz tog doživljaja proizilaze. Takođe, teško je

⁷⁸ H. Russell Bernard – J. Salinas Pedraza, *Native Ethnography: A Mexican Indian Describes His Culture*, Sage Publications, 1989

verovati da će i veoma veliko tržište knjiga kakvo je američko davati mnogo prostora refleksivnim knjigama sa naslovima i/ili sadržajem poput "Kako sam se osećao među Tuarzima dok smo se cirkularno politički konstruisali" ili "Šta sam mislio dok sam posmatrao bugarske seljanke kako sade paradajz"

Stoga postmodernisti, hteli to ili ne, doprinose deetnografizaciji i scijentifikaciji antropologije, jer antropolog da bi se razlikovao od nekog od 6-7 milijardi autoetnografa i potencijalnih multivokalnih etnografa mora da se, poput folkloriste, uputi u metodološke principe proučavanja neke, sasvim slobodno, izabrane pojave sa zadatkom da je protumači, objasni, razume, interpretira, analizira ... To je za najveći broj američkih antropologa sasvim nov zadatak, novo obučavanje i novi pokušaji koji će obeležiti postpostmodernističko doba. Za to su potrebna nova, prva ili ponovljena, čitanja klasičnih strategija i interpretativnih postupaka Evropljana (Boas, Malinovski, Redklif-Braun, Levi-Stros, Lič...) pa i Amerikanaca (Mid, Klakon...).

5. Šta sa etnografijom?

Postmodernistička destrukcija klasične etnografije počiva na pisanju etnografije kao proze u etnografskom prezentu. Ta literatna forma je dozvolila pristup književnoj kritici i književnoj teoriji, koja se se stoga osetila pozvanom da razmatra, dekonstruiše, transformiše etnografsko pisanje. Za razliku od sociografskih izveštaja sa istraživanja koji su puni tabela, grafikona, statističkih izračunavanja i koji su za književnu kritiku i teoriju prevas-

hodno nerazumljivi, pa potom i neinteresantni, etnografska proza, pogotovo tržišno orijentisana, bila je novootkriveno polje.

Rezultati višedecenijskog promišljanja etnografije su poznati i iz njih proizlazi pitanje šta činiti sa "starom" etnografijom, odnosno u slučaju specifičnog interesovanja ovog teksta, šta činiti sa etnografijama dva šumadijska sela.

Na ovo pitanje je moguće dati nekoliko odgovora. Prvi je najjednostavniji. Šumadijske monografije i još desetine hiljada sličnih, od Orašca do Polinezije, kao konstrukt kolonijalnog, evrocentričnog, zapadocentričnog, elitocentričnog, raciocentričnog, maskulinocentričnog i sl. duha treba zaboraviti i ostaviti u prašini starih biblioteka i požuriti u Orašac ili Jarmenovce radi proizvodnje zastupničkih, multivokalnih, teatarskoetnografskih, refleksivnih ili autoetnografskih tekstova.

Druga mogućnost je analitičko uočavanje konstrukcija šumadijskih i inih monografija i ubedljivo dokazivanje da su njihovi autori smatrajući da opisuju stvarnost stvarali raznorazne konstrukte, što bi bilo značajno kada bi nas u "putovanju po umu putnika" zanimalo putnik i kada bi kao glavni cilj antropologije postavili istoriju etnografa.

Međutim, ukoliko nas manje ciljano zanimaju sami etnografi, a više etnografija koji su proizveli, onda se ceo postupak otkrivanja konstrukcija ne može zaustaviti u trenutku konstatacije, već se mora pretvoriti u dekonstrukcionističko sredstvo kojim se ekstrahuju elementi etnografovih konstrukata. Jedno moguće sredstvo takve

dekonstrukcije-rekonstrukcije je opisano u klasičnom spisku pitanja kojima se ispituje "iskrenost" autora istorijskog izvora.⁷⁹ Tradicionalna istorijska kritika izvora koja zahteva da se pokuša utvrditi da li je autor obaveštenja bio očevidac i u slučaju da nije, kako je o iskustvenom sadržaju obavešten, ima značaja u radu sa etnografskim monografijama.⁸⁰ Noviji načini dekonstrukcije sadržani su u analizi diskursa koju treba upotrebiti da bi se "stara etnografija" očistila od svih konstrukata koje je, iz raznih razloga, stvarao sam etnograf, da bi se potom razjasnili konstrukti ispitivanog.

Na kraju, kao dalji postupak sa dekonstruisanim etnografijama, sleduje poređenje nezavisnih izvora kao ključni istorijski postupak za ispitivanje verodostojnosti i tačnosti podataka.⁸¹

Ovakav postupak ne izdava "staru etnografiju" od drugih istorijskih izvora. Naprotiv, empirijske konstrukcije društvenih naučnika su, prema jednom rezimiranju etnometodoloških stavova, podjednakog reda, bez obzira da li

⁷⁹ V.Milić, Loc. cit.

⁸⁰ V.Milić, Op.cit. 552. i Z.Rajković, Op.cit.

⁸¹ Naravno, moguće je da nekoga uopšte ne interesuju podaci, već isključivo osećanja drugih (zastupanje), pomešana sopstvena osećanja i osećanja drugih (multivoklnost) ili sopstvena osećanja (refleksivnost, autoetnografija) da bi, potom, emotivnom epsitemologijom "terao" ljude, koji su kupili njegove knjige, da ta osećanja osećaju. To je njegovo nesporno pravo kao i nastojanja najraznorodnijih grupa da razvijaju svekolike oblike osećajnosti koje zajedno sa piscem takvih knjiga, mogu, kao pokret vremena, biti u zoni antropološkog interesovanja.

ih proizvode naučnici, proizvođači hrane ili novinari.⁸² Drugo je pitanje da li je moguće smanjiti dekonstruktive postupke i napore u slučajevima kada neko namerno, za razliku od proizvođača hrane, stvara iskustvenu evidenciju. Jeste ta evidencija element sveta ili svet sam, ali se ne prave svi elementi sveta na isti način. Ipak istorijska kritika izvora u polazištu sve izvore tretira jednako da bi ih tek kroz njihovu kritiku razdvajala na manje ili više verodostojne. No antropologija je sasvim moguća i bez etnografske proze koju prave "antropolozi" kao obavezni deo sticanja antropološkog zvanja. Svi drugi proizvođači teksta mogu kompenzovati nestanak etnografske beletristike.

Sa druge strane, moguća je proizvodnja izvora koja ne bi bila etnografsko štivo dostupno književnoj kritici i teoriji. Iz susreta srpske kritičke historiografije i degradirane etnografske proze u srpskoj etnologiji druge polovine dvedesetog veka nastao je predlog stvaranja zbornika izvora umesto "etnografskog štiva", koji se ne čita, već se "uzima u ruke samo kada postoje potrebe za određenim podacima"⁸³.

Na taj način etnografija bi bila shvaćena kao svesna i namerna proizvodnja fragmentarnih podataka koji su unapred definisani kao istorijski izvori. Ti podaci mogu biti iskazi ispitnika na osnovu ličnog iskustva, na osnovu viđenog ili na osnovu čuvenja, mogu se odnsiti na aktualno ponašanje pojedinca, "normu" ili "ideal" jedino je, za lakše kasnije korišćenje izvora, potrebno, čak neophodno, to i precizno navesti.⁸⁴

⁸² M.Milenković, Op. cit. 150.

⁸³ Đ.Petrović, Op. cit. 161.

⁸⁴ Sasvim je moguće zamisliti situaciju pre više od jednog veka, u kojoj je, na primer, Boas kanonizovao u antropologiji arhi-

To bi značilo isključivanje etnografskog rada iz akademskog procesa, pogotovo kada je reč o sticanju najvišeg akademskog zvanja. Ako je izgledalo na samom početku da će postmodernistička kritika "stare etnografije" u američkoj antropologiji obaviti posao destrukcije njenog naučnog karaktera, dalji razvoj događaja je otišao u sasvim drugom pravcu revitalizacije, simplifikacije i komforizacije. Sa druge strane u Srbiji su samougušenjem paradigme "nacionalne nauke", bastardnošću poluautoetnografije, kritikom iz pravca istoriografije, i modernizmom⁸⁵ etnografski poslovi dobili ograničen promotivni značaj, što jednako važi za "staru" etnografsku prozu kao i za nove postmodernističke oblike etnografije.

viranje fragmentarnih podataka na karticama ili fišama i stvaranje velikih etnografskih arhiva bez pisanja monografija indijanskih ili inih plemena ili sela, znači bez pisanja monografija koje koketiraju sa izdavačima i čitalačkom publikom. Etnografsku prozu bi pisali samo autsajderi i publicisti, a postmodernizma u antropologiji, verovatno, ne bi ni bilo.

⁸⁵ S.Naumović, Op. cit.37-39.

Gastronomske tradicijade

1. Šta su gastronomske tradicijade?

Gastronomska tradicijada¹ je izmišljena tradicija jer je namerno stvorena, konstruisana od strane grupe koja je na sebe preuzela ulogu predstavnika zajednice, a tradicionalna je jer je to postala svojom redovnošću i permanentnom periodičnošću. Izmišljena je i stalno se transformiše tj. dodatno izmišlja, a u tom izmišljanju se koriste elementi tradicionalno shvaćene "tradicije". I na kraju, ima kao cilj da postane "tradicionalna" nepromenljiva, dovršena bez obzira na nedostižnost takvog cilja.

Gastronomska tradicijada i sve pojedinačne realizacije (kobasicijade, slaninijade, bostanijade, pasuljijade, štrudlijade itd.) su manifestacije spontane geneze, što znači da nisu projektovane od strane državnih i paradržavnih organa i naknadno se uklapaju u tzv. manifestacioni turizam, kojim se, potom, bave državne i paradržavne institucije kao što su ministarstvo za turizam, državna "turistička organizacija", kao i turističke agencije koje organizuju turističke aranžmane u okviru koji je sadržana poseta nekoj gastronomskoj tradicijadi.

¹ Termin "tradicijada" upotrebila je Miroslava Lukić-Krstanović u razgovoru sa M. Kraljem, novinarom lista "Večernje novosti" i autorom teksta "Sve je to Srbijada" (Večernje novosti, 17. januar 2006).

Turizmološke klasifikacije, nejasnih, empirijskih ili formalnih principa podele, gastronomske tradicijade svrstavaju u "privredno – folklorne manifestacije",² što pripada široj grupi "privrednih manifestacija" definisanih kao "manifestacije koje su organizovane sa ciljem predstavljanja najnovijih naučnih, tehničkih i privrednih dostignuća".³ Same privredno-folklorne manifestacije određene su kao "one koje na zabavan način, uz poštovanje tradicije folkloru i načina privređivanja stanovništva predstavljaju svoje privredne proizvode",⁴ a kao najpoznatije pomenute su slaninijada, kobasicijada, kulenijada i bostanijada. Istovremeno je pitijada svrstana u čisto "etnografske" manifestacije zajedno sa smotrama folkloru i narodnog stvaralaštva. Sa stanovišta turizmološke klasifikacije u ovu grupu svrstane su i manifestacije vezane za berbe grožđa, vino i pivo. Iako su izostale manifestacije vezane za proizvode voćarstva i proizvode od voća i one bi se mogle naći u okvirima ovako postavljene turizmološke klasifikacije. Kada je reč o turizmološkoj definiciji "privredno – folklornih manifestacija" jasna je namera da se izdvoji nekoliko osnovnih karakteristika manifestacije kao što su zabava, folklor, tradicionalna privreda i predstavljanje privrednih proizvoda. Međutim, čak i kada izuzmemo nestručno konstruisanu sintagmu "tradicija folkloru" vidi se da autorima nije do kraja jasan odnos ovih manifestacija i tradicije, mada ispravno zaklju-

² Ž. Bjeljac, D. Štrbac, E. Lendek, Turističke manifestacije na pravcu Dunavsko-moravskog koridora, Posebna izdanja Geografskog instituta "Jovan Cvijić", knj. 65. Beograd, 2004. 41.

³ Ž. Bjeljac, D. Štrbac, E. Lendek, op. cit. 40.

⁴ Ž. Bjeljac, D. Štrbac, E. Lendek, op. cit. 41.

čaju da je primarniji njihov privredni značaj, koji, doduše, redukuju na predstavljanje i prodaju proizvoda. Za punije razumevanje gastronomskih i drugih tradicijada neophodno je uočiti da se radi o konstruisanju, izmišljanju tradicije u koju se može svrstati i, eventualno, insistiranje na "tradicionalnim načinima privređivanja" kao načinu proizvodnje i mnogo češće na "tradicionalnim znanjima" koja se kombinuju sa modernim tehnologijama. I posebna studija o "kulturnom turizmu" ove manifestacije svrstava u "lokalni folklor" uz kvalifikaciju da su "posebno atraktivne".⁵

Gastronomске tradicijade, obzirom da su nastale van državnih i političkih okvira i da se u njima ne reflektuje turizmološko znanje, aplicirano kroz državne organe, je potrebno podvrći detaljnijoj analizi da bi se utvrdilo da li i koliko sadrže elemente navedene u definiciji koja te elemente samo nabraja, a samim tim i koliko su ti elementi pojedinačno ili zajedno određujući.

Spisak gastronomskih tradicijada je dug i stalno nepotpun i nedovršen s obzirom na to da se svake godine javi po neka sasvim nova tradicijada kakva do tada nije postojala ili se u nekom mestu (selu, manjem ili čak i većem gradu) pokrene neka od već postojećih vrsta. To, međutim, ne znači da je ažuriranje tog spiska svake godine u izradi turističkog kalendara besmisleno. Naprotiv.⁶

⁵ V. Đukić Dojčinović, *Kulturni turizam*, Beograd, 2005. 26.

⁶ Nadležna institucija za pravljenje detaljnog spiska gastronomskih tradicijada je Turistička organizacija Srbije koja to čini u okviru publikacije i svog internet sajta pod naslovom "Kalendar priredbi" (A. Šuša (ur.) Srbija. *Kalendar priredbi*, 2006. Beograd,

Poznate gastronomske tradicijade su vezane za određene vrste neposrednih proizvoda poljoprivrede i stočarstva, tako i za prerađevine i gastronomiju tj. načine spremanja posebnih vrsta jela. Gastronomske tradicijade mogu biti i prateće manifestacije nekih drugih tradicijada kao što su dani kosidbe, pudara, pastira, takmičenje u pucanju bičem itd. kao i raznih berbi i vinsko-rakijjskih tradicijada.

Razmatranje čitavog spektra tradicijada u kojima postoji i njihov gastronomski deo je sasvim moguće ali širenje na više jezgara oko kojih se pleće stvaranje tradicije bi usložnilo analizu koja može na vrsti tradicijada vezanih za meso i povrće da utvrdi glavna značenja i funkcije, što se, potom, može eventualno korigovati u analizi drugih vrsta.

Sa svešću da ovaj spisak nije konačan pod gastronomskim tradicijadama će se u ovom tekstu smatrati: bostanijada, dani ludaje, gulašijada, kobasicijada, kulenijada, kupusijada, paprikijada, pasuljijada, patlidžanijada, pitijada, pogacijada, pršutijada, slaninijada, čvarkijada i štrudlijada.

2006.) u kojima se mogu naći najosnovniji podaci (naziv, mesto i vreme održavanja) o pojedinim manifestacijama. Fragmentarnost sajta za 2007. godinu je očigledna jer se, na primer, u njemu mogu pronaći samo podaci za prva tri meseca tekuće godine. (<http://www.serbia-tourism.org/srpski/kal2/main.php?mesec=0>), dok je štampana publikacija za 2006. godinu, što se tiče svih meseci u godini bila kompletna, ali je izašla iz štampe sa tri meseca zakašnjenja tj. u aprilu mesecu te godine. Bez obzira na praznine i mnoge nedostatke u pravljenju "Kalendara manifestacija" Turistička organizacija Srbije je jedini državni organ koji nastoji da popiše sve gastronomske tradicijade i prezentira ih u turističkoj ponudi.

Samo u jednom slučaju je za opis gastronomske tradicijade bilo moguće koristiti specijalnu publikaciju o toj tradicijadi,⁷ dok su sve ostale rekonstruisane na osnovu novinskih tekstova⁸ i podataka za raznih internet sajtova.⁹ Stoga su greške u datovanju preciznih početaka pojedine tradicijade moguće, ali to gubi na značaju s obzirom na najveću koncentraciju tih početaka u nekoliko vremenski određenih perioda. Takođe je sasvim moguće postojanje određenog broja gastronomskih tradicijada koje autoru ove knjige nisu poznate. Međutim, analiza tradicijada će u najvećoj meri biti sprovedena kao studija dva slučaja pri čemu će podaci o ostalim tradicijadama biti, po potrebi, korišćeni u zaključnim razmatranjima.

⁷ B. Đisalov, Tamo-amo po turističkoj Kobasicijadi, Turija, 2006.

⁸ Dnevni listovi koji su najviše pažnje obraćali gastronomskim tradicijadama su "Danas", "Glas javnosti", "Dnevnik", "Blic" i "Večernje novosti" odakle je preuzeto najviše tekstova iz kojih je formiran korpus građe.

⁹ Internet sajtovi na kojima se mogu naći podaci o gastronomskim tradicijadama su raznovrsni počevši od sajtova državnih institucija, raznih strukovnih udruženja, mesta i opština pa do specijalizovanih sajtova samih manifestacija poput sajta kačarevačkeslaninijade (<http://www.slaninijada.org.yu/index1.htm>).

Važnije gastronomske tradicijade sa mestom održavanja i godinom nastanka

NAZIV	MESTO održavanja i opština	GO-DINA nastanka
Bostanijada	Šašinci (Sremska Mitrovica)	1990
	Rivice (Irig)	1996
	Osipaonica (Smederevo)	2001
	Mekiš (Doljevac)	2001
	Silbaš (Bačka Palanka)	2002
Čvarkijada	Valjevo	2006
Dani ludaje	Kikinda	1986
	Temerin	1999
Gulašijada	Omoljica (Pančevo)	1998
	Debeljača (Kovačica)	2000
	Kragujevac	2003
	Padina (Kovačica)	2006
Kobasicijada	Turija (Srbobran)	1985
Kulenijada	Sremska Mitrovica	1999
	Bački Petrovac	2003
Kupusijada	Futog (Novi Sad)	2000
	Mrčajevci (Čačak)	2003
Mud(r)ijada	Savinac (Gornji Milanovac)	2004
Paprikijada	Banatski Brestovac	2003

	(Pančevo)	
Pasuljijada	Tavankut (Subotica)	1997
Patlidžanijada	Neradin (Irig)	2002
	Lukino selo (Zrenjanin)	2005
Pitijada	Čačak	2001
	Bački Brestovac (Odžaci)	2002
Pogačijada	Azanja (Smederevska Palanka)	1997
Pršutijada	Mačkat (Užice)	2001
Slaninijada	Kačarevo (Pančevo)	1988
Štrudlijada	Dolovo (Pančevo)	2000
	Novo Miloševo (Novi Bečej)	2004

Uz mogućnost odstupanja od najviše jedne godine vreme nastanka najvećeg broja gastronomskih tradicijada po-

Period	Novonastale tradicijade
1985-1990	4

kazuje zanimljivu, ali i očekivanu disperziju. Kada se na osnovu raspoloživih podataka početak navedenih tradicijada rasporedi u petogodišta dobija se sledeća tabela:

1991-1995	-
1996-1999	6
2000-2007	19

Četiri gastronomske tradicijade su nastale u periodu prvih početaka tranzicije tj. predtranzicije i prvih javljanja privatno-preduzetničke ekonomije, da bi period najveće ekonomske krize i inflacije bilo vreme u kome nije započeta nijedna takva manifestacija. Relativno oživljavanje ekonomske delatnosti u uslovima prve tranzicije, zasnovane na ustavnom garantovanju privatne svojine iz 1990. i oslobađanju privatnog preduzetništva socijalističkih zakonskih stega rezultiralo je, u drugom petogodištu, javljanjem šest novih gastronomskih tradicijada, da bi tek u punoj postoktobarskoj tranziciji došlo do prave eksplozije tradicijada kojih je za sedam godina nastalo preko 19. Ova hronološka distribucija nagoveštava uzročni odnos između opštih zakonskih okvira ekonomske delatnosti sa jedne strane, i specifičnih političkih i ekonomskih situacija (ratovi, sankcije, inflacija). Međutim, tek se analizom stvaranja gastronomskih tradicijada može uspostaviti priroda te veze i odnos sa specifičnim elementima pravnog, političkog i ekonomskog okruženja. To znači da se analiza geneze ovih manifestacija usmerava u pravcu "opisa" postanka i aktera koji su u tom postanku imali odlučujuću ulogu.

2. Generisanja gastronomskih tradicijada – priče o postanku

Priče o nastanku

Slaninijada – Kačarevo. Slaninijada u Kačarevu nastala je iz žučne rasprave, gde će nego za stolom seoske kafane, u kojoj su prisutni naširoko raspravljali ko pravi naj-

bolju slaninu u selu. Nije bilo druge nego da se organizuje takmičenje, koje podrazumeva degustaciju jer se u takvim stvarima ne može verovati na reč. I bi pobednika! Tako je 1988. godine nastala „Slaninijada”, koja je vremenom pre-rasla u "Svetsku slaninijadu", jer ovakvog takmičenja nema nigde na svetu.

U našoj kafani, daleke 1988. godine, stalno društvo započelo je raspravu o svinjokolju, pripremi raznih specijaliteta, sušenju, pa i o pravljenju dobre slanine. Svako od nas je tvrdio da baš on pravi najbolju, najukusniju, najdeblju, naj, naj... slaninu. Ko zna dokle bi stigla rasprava da se neko nije dosetio i odmah organizovao takmičenje sa degustacijom. (Vuko Pešikan, organizator Slaninijade, Glas Javnosti Četvrtak, 19. 2. 2004.)

Kobasicijada – Turija. Prva "Kobasicijada" održana je 26. februara 1985. godine. Njeni organizatori su bili: Dušan Mihajlović, Vladimir Medurić, Jevrem Moldovanov, Živojin Popgligorin, Neca Radosavljev, Đorđe Radosavljev i Zoran Tomić. Ideja da se organizuje ovakvo takmičenje je nastala na jednom disnotoru kada je odlučeno da se javno pokaže čija je kobasica najbolja. (B. Đisalov, op. cit. 67)

"Istorijska odluka – smeškajući se veli nam Miroslav Medurić Čika – doneta je u mom dvorištu. Pre tri godine sam klat svinje, na svinjokolj su došli i drugari. Tada smo se lepo dogovorili da organizujemo takmičenje i ocenimo čije kobasice su najbolje. Dok je Medurić tog dana nadevao kobasice, drugari su, onako uz čašicu, peckali jedan drugog i svaki je tvrdio da je njegova kobasica najbolja. Reč po reč,

špricer po špricer, pade dogovor. I bi prva Kobasicijada..." (B. Đisalov, op. cit. 72)

Paprikijada - Banatski Brestovac. Udruženje povrtara Banatskog Brestovca i Zemljoradnička zadruga "Južni Banat", uz pomoć pančevačkih opštinskih vlasti i brojnih sponzora, prirediće danas u tom selu na domak Pančeva 1. "paprikijadu". (Glas javnosti 31.8.2003.)

Pasuljijada – Tavankut. Ideju je dao moj muž Geza Vuković, poljoprivredni proizvođač, koji je stalno hvalio kako ja kuvam pasulj i rekao da bi mogli da organizujemo takmičenje u kuvanju pasulja. Bili smo i u poziciji da tako nešto i organizujemo. Ja sam bila član Udruženja žena, a moj muž i ja smo svake godine sadili 5-6 jutara pasulja. Želeli smo da pomognemo svojoj mesnoj zajednici, pa smo sponzorirali sav pasulj za takmičenje. (Gorica Vuković, predsednica Organizacionog odbora i predsednica Udruženja žena u Tavankutu, Subotičke, 1 septembar 2006.)

Agonalna mitologija postanka

U najstarijim pričama o postanku gastronomskih tradicijada, koje su nastale na samom početku predtranzicionog period, dominantan je motiv takmičenja. I u Kačarevu i u Turiji početak slaninijade i kobasicijade je vezan za prijateljsku raspravu o tome čiji je proizvod najbolji, raspravu koja se odvijala u tradicionalnim okvirima dinostora (svinjoko-

lja) ili kafanskom ambijentu.¹⁰ Stoga je neophodno razmotriti agonalni, takmičarski motiv koji ne samo da služi kao mitska podloga nastanka manifestacije već bitno određuje njenu osnovnu manifestnu funkciju. Samim tim takmičarski motiv postanja determiniše i veliki deo forme manifestacije koja tokom više od dve decenije zadržava i razrađuje taj karakter istovremeno dodajući i nove forme. Tako se u okviru kobasicijade tokom vremena granaju takmičarske "discipline" i takmiče se privatni proizvođači "domaćini" i zanatsko-klanična industrija sa jedne strane i stani učesnici u "međunarodnoj konkurenciji" sa druge strane.¹¹

Socijalno-istorijski kontekst – kompeticija u socijalizmu

¹⁰ Postoji izvestan rivalitet između dve najstarije mesne gastronomske tradicijade koji se iskazuje u raspravljanju o tome koja je manifestacija starija. Tako se na internet sajtu kačarevačke slaninijade (<http://www.slantinijada.org.yu>) tvrdi da je turistička kobasicijada nastala tako što su "majstori-kobasičari iz tamošnjeg 'Elana' na tu ideju došli tek pošto su, bukvalno rame uz rame, sa slaninarima iz Kačareva, specijalno za Ginisovu knjigu rekorda, na jednoj od prvih slaninijada, tačnije četvrtoj po redu, napravili kobasicu dugačku tačno kilometar". Ca druge strane hronika turističke kobasicijade početke ove gastronomske tradicijade datuje dosta ranije, u 1985. godinu, kada je održano prvo interno takmičenje u prostorijama lovačkog kluba i 1986. kada je drugu kobasicijadu, unapred, organizovao Dom kulture "Petar Drapšin". (B. Đisalov, op. cit. 69-70.)

¹¹ B. Đisalov, op. cit. 87. Pri tome se zabavni unutarseoski karakter zadržava u vremenskom izdvajanju dodela nagrada za učesnike iz Turije na za to posebno organizovanom "balu kobasica" sedam dana posle glavnog dana kobasicijade.

Nepostojanje osnovne ekonomske konkurencije – tržišta je u socijalističkim sistemima stvorilo niz supstitucija ekonomskoj tj. profitnoj kompeticiji. Ti surogati, utkani u samu osnovu važeće ideologije su u političkom društvu bitno determinisali mnoge segmente života.

Jedna od ideoloških vodilja u Sovjetskom savezu Lenjin-Staljinovog perioda, a i kasnije, je bila deviza "Stići i prestići Ameriku". Sve životne sfere od proizvodnje u fabrikama, sveukupne tehnike, poljoprivrede, posebno vojne, a kasnije i kosmičke tehnologije, do sporta i nekih oblasti umetnosti bilo je u funkciji takmičenja sa kapitalističkim sistemom oličenim u Americi i dokazivanja supremacije sovjetskog socijalizma. Rezultati te utakmice su pozitivno prikazivani ka unutra tako da je vremenom svaki eksterni uvid postao kompromitantan, pa samim tim i zabranjen. Oni elementi kompeticije sa zapadom, koji su ostali dostupni sovjetskoj javnosti, poput sporta postali su medicinsko-industrijska proizvodnja olimpijskih pobednika, naročito u nepopularnim sportovima, čime bi se lako postigla sveukupna "pobeda" u broju olimpijskih medalja. Uz sva nastojanja partijskog vrha u SSSR-u, dodele medalja i ordenja Mičurinu i Lisenku u oblasti selekcije sorti voća i povrća neki posebni uspesi nisu postignuti i poljoprivreda je do kraja socijalizma ostala nerešiv problem državnog upravljanja ekonomijom. Sami samouki biolozi, u stvari selekcionari voća i povrća, poput Mičurina i Lisenka, ubrzo bi posle

dobijanja ordenja postajali partijski funkcioneri i "teoretičari evolucije".¹²

Drugi surogat ekonomske kompeticije u socijalizmu je "radno takmičenje" koje je u svom najvećem delu analogno sportu. To su takmičenja kolektiva, timova u vidu celih fabrika, fabričkih smena, radnih jedinica, brigada i sl. da bi u tim takmičenjima pobjednički tim dobijao titulu, plaketu, pehar ili zastavicu. Podvrsta ovog takmičenja, koje se odvijalo u okviru proizvodnog procesa, je posebno organizovano obaranje rekorda ili višestruko premašivanje norme što je u SSSR-u dovelo do tzv. stahanovskog pokreta.¹³

Treći vid socijalističkog takmičenja se odvijao potpuno van redovne proizvodnje u okviru tih takmičenja se "proizvodne veštine" sasvim tretiraju kao sportske discipline.

Svi ovi oblici socijalističkog takmičenja, generisani u Sovjetskom savezu, su postojali i u socijalističkoj Jugoslaviji. Odjeci stahanovizma su naročito bili prisutni u prvoj

¹² Mičurinov paradajz za koji se na izložbi ispostavilo da je napravljen od plastike tema je jednog antikomunističkog mita koji se pričao u Beogradu za vreme socijalizma.

¹³ O Stahanovu i stahanovskom pokretu postoji obimna literatura a osnovne informacije se mogu naći u R. W. Davies – O. Khlevnyuk, Stakhanovisme and the Soviet Economy, *Europa-Asia Studies*, Vol. 54. No. 6. 2002. 867-903. O stahanovskom pokretu u poljoprivredi vidi M. Buckley, Was Rural Stakhanovism a Movement?, *Europa-Asia Studies*, Vol. 51. No. 2. 1999. 299-314.

deceniji socijalizma kada je najviše rude iskopao i sve rekorde oborio junak socijalističkog rada Alija Sirotanović.¹⁴

Dekomponovanjem državnog plana proizvodnje svega i uspostavljanjem preduzeća kao činioca koji se nalazi na tržištu, što je tokom najdužeg perioda bio specifikum jugoslovenskog socijalizma, ostvarena je mogućnost, ograničene, ali stvarne, tržišne kompeticije čime je takmičenje između celina kolektiva (fabrika), koje proizvode iste ili slične proizvode, postalo besmisleno. Stahanovski pokret u Jugoslaviji, posle prvog perioda oponašanja Stahanova i nadmetanja sa sovjetskim uzorom, nije nastavljen već je zamenjen trećim vidom socijalističkog takmičenja u formi rada shvaćenog kao sport. Takmičenja metalostrugara ili traktorista su postala sama sebi svrha i nisu se odvijala u okviru proizvodnog procesa čime su izjednačena sa fudbalom, šahom ili rukometom u okviru "radničkih sportskih igara".

Takmičenja ove vrste uspešno" preživljavaju tranziciju zahvaljujući teškoćama u privatizaciji preduzeća koja su iz određenih privrednih grana i preduzeća većeg obima, kao i zahvaljujući podršci ovim oblicima socijalističkog takmičenja od strane "nesocijalističkih" vlada i ministara. Tako se takmičenja metalaca održavaju redovno, na primer 2003. godine u Temerinu uz učešće 29

¹⁴ Od posebnog značaje je bilo Sirotanovićevo obaranje Stahanovljevog rekorda u vreme sukoba Tita i Staljina.

firmi i 119 takmičara¹⁵ i uz direktno učešće i podršku članova Vlade koji čak i otvaraju takmičenje.¹⁶

Sistem socijalističkog takmičenja i olimpijskog donošenja medalja je transponovan i u takve sektore kao što je show business u obliku festivala, prvo zabavne, a potom i novokomponovane folk muzike.¹⁷

Razne vrste socijalističkog takmičenja su bile "siguran" uzor takmičenju individualnih proizvođača u poljoprivredi koji su uvek kao vlasnici sredstava za proizvodnju bili "ideološki sumnjivi" i čija je eventualna ekspanzija bila ograničena zemljišnim maksimumom od 10 hektara obradive zemlje, svojedobnim onemogućavanjem nabavke

¹⁵ Izveštaj sa takmičenja je objavljen u novosadskom listu "Dnevnik" od 21. aprila 2003. u tekstu novinara N. Bizumića pod naslovom "Očigledan spoj znanja i prakse".

¹⁶ Na internet sajtu Ministarstva privrede Vlade Republike Srbije objavljena je sledeća najava: "Ministar privrede Predrag Bubalo otvoriće 23. radno-proizvodno takmičenje metalaca Srbije u petak 20. oktobra 2006. godine u 20.30 sati u hotelu 'Duga' u Novom Sadu". (<http://www.mpriv.sr.gov.yu/code/navigate.asp?Id=58&offset=1>)

¹⁷ Postojanje kvazitakmičarskih festivala u inostranstvu (npr. festival zabavne muzike u San Remu) dalo je polet velikom broju "takmičarskih" festivala u socijalističkoj Jugoslaviji koji su se održavali u Beogradu, Zagrebu, Opatiji, Splitu, Sarajevu, Skoplju, Subotici... Ti festivali su praćeni sportsko-olimpijskom retorikom tako da se pojava nekog mlađeg izvođača opisivala kao pojava "nove nade naše zabavne muzike". Ova retorika sportskog novinarstva je bila pospešena kvazitakmičenjima kao što su "Pesma Evrovizije" i "Intervizija" kao njen pandan u socijalističkom lageru.

poljoprivrednih mašina ili limitiranjem zaposlenih na četiri i u poljoprivrednoj i u prerađivačkoj delatnosti. Drugi uzor su mogli biti domaći i međunarodni poljoprivredni sajmovi od kojih je najveći domaći sajam u Novom Sadu bio, uglavnom, usmeren ka velikim društvenim kombinatima i preduzećima. Takođe je, kroz medije, bilo poznato i učešće domaćih društvenih proizvođača i prerađivača poljoprivrednih proizvoda na sajmovima u inostranstvu sa kojih su donosili manje ili više stvarne diplome i medalje.¹⁸

3. Generisanje gastronomskih tradicijada – organizatori i organizacija

Socijalni kontekst – tradicionalne "tradicijade" i organizacija klasičnih folklornih manifestacija

Folklorne manifestacije¹⁹ koje su služile "razvoju" "narodnog" "stavaralaštva" su institucionalni proizvod niza ukomponovanih predstava na kojima je građen državni folklorizam najčešće ostvarivan u okviru takozvanih "kulturno-umetničkih društava". Smotre folklor, takmičarskog ili revijalnog karaktera su imale svoj opštinski, regi-

¹⁸ Postojanje komercijalnih organizatora dodela plaćenih nagrada i diploma i takvih sajmova, festivala i izložbi, ukoliko su se uopšte i održavali, nikad nije dosledno dekonstruisano u javnosti.

¹⁹ M. Lukić-Krstanović, Folklorno stvaralaštvo u birokratskom kodu – upravljanje muzičkim događajem, Glasnik etnografskog instituta SANU, 52, Beograd, 2004. 53-65.

onalni, republički i savezni nivo. Uz zvanična takmičenja folklornih društava postojale su i druge manifestacije koje su se odnosile na neke pojedinačne elemente "narodnog stvaralaštva" od kojih su najpoznatije sabor trubača u Guči, takmičenje harmonikaša u Sokobanji ili sabor frulaša "Oj Moravo" u Prislonici²⁰. Sve te manifestacije su bile pod snažnim organizacionim uplivom države koja je finansirala amaterska takmičenja ili, preko resornih ministarstava, aktivno učestvovala u organizaciji raznih "sabora". Čak i kada je reč o lokalnim manifestacijama folklorističkog tipa u lokalnu sredinu se "slivaju i predstavnici državnih institucija – medija, turističkih organizacija, državnih firmi, ministarstava".²¹

Mehanizmi generisanja gastronomskih tradicijada

Lančano uspostavljanje turističkih manifestacija, raznih gastronomskih tradicijada po Vojvodini i šire po Srbiji, naročito posle 2000. godine, rezultat je "ugledanja na komšije" koji već imaju "svoju" manifestaciju i iz tog ugledanja nastalog sagledavanja sopstvenih ekonomskih specifičnosti, posebno, u poljoprivrednoj proizvodnji. Ovakvo sagledavanje potencijala izmišljenih "gastronomskih tradicijada" dovelo je do "preturanja po tavanu" i traženja onih elemenata iz skoro zaboravljene prakse koji se mogu revitali-

²⁰ Osim Prislonice sabori frulaša se održavaju u više mesta kao što su Ribarska banja, Grljan kod Zaječara, Dragačevo, zatim kod manastira Lelić, ili u okviru "Čobanskih dana" u Kosjeriću.

²¹ M. Lukić-Krstanović, op. cit. 58-59.

zovati i ukomponovati u manifestaciju, pogotovo, ako sama po sebi nema mnoštvo elemenata koji se mogu brikolirati.

Agensi ovakvog brikoliranja nalaze se na dva nivoa. To su ekonomski motivisani proizvođači i lokalna kulturna elita koja poseduje izvesna znanja/sećanja vezana za tradiciju. U izmišljanje tradicije nisu bili uključeni, a po svemu sudeći i ne bi to mogli, ekspertske čuvari tradicije institucionalizovani u muzejima i zavodima za zaštitu spomenika kulture.²² Neuključivanje eksperata proizilazi iz njihovog petrificiranog holističkog koncepta tradicije koji se iscrpljuje u nefunkcionalnom pojedinačnom zaštićenom objektu ili etnoparku u kome je celina prikaza tradicije sačuvana od propadanja, ali i od ljudi. Lokalna kulturna elita, sa nešto slučajnog ili amaterskog znanja o tradiciji, samu tradiciju ne doživljava kao okamenjenu celinu i daleko je slobodnija u njenoj parcelizaciji, kao i upotrebi elemenata dekonstruisane celine u sklapanju novih potrebnih i upotrebljivih sklopova. Osim toga lokalnost te elite je čini zainteresovanim za uspeh projekta, dok su ekspertske čuvari tradicije državni činovnici i nemaju razvijeno tržišno ponašanje iz koga bi proizašla i moguća ponuda traženih rešenja. Sa druge strane, dominantan uticaj ekonomskih motiva doprinio je selekciji i eliminisanju svega što bi se nepotrebno

²² Na to da saradnju o kojoj je reč ometa teška uskladivost stručne koncepcije, zasnovane na "proverenoj tradiciji", sa spoljnim oblicima i funkcijama priredbi vezanih za industriju turizma i zabave ukazala je Maja Bošković-Stulli još 1970 godine u tekstu pod naslovom "O folklorizmu". (Vidi M. Bošković-Stulli, *Usmena književnost nekad i danas*, Beograd, 1983. 227. i 319).

nagomilalo kao isključivi "dug tradiciji" i gušilo osnovnu funkciju manifestacije.

U većini slučajeva inicijalni organizator je PROIZVOĐAČ ili grupa PROIZVOĐAČA. U najstarijim "gastro-tradicijadama" kao pokretač se pominje grupa proizvođača koja se sakupila u relativno uobičajenoj situaciji (seoska kafana, svinjokolj) u kojoj se, kroz razgovor, i "nadmetanje" došlo do "takmičenja" čije je slanina ili kobasica najbolja. U nekim novijim gastronomskim tradicijadama kao pokretač se javlja pojedinac PROIZVOĐAČ (čvarkijada u Valjevu i pasuljijada u Tavankutu) koji je inicirao takmičenje. U oba slučaja prvi institucionalni nivo, osim u Valjevu, je nivo seoskih institucija koje su najudaljenije od centralnih državnih institucija kao što su na primer ministarstva privrede, trgovine i kulture ili potpuno nezavisne od njih. Te lokalne institucije su najčešće delovi civilnog društva (profesionalna udruženja kao udruženje povrtara²³, hobidruštva kao što je lovačko društvo ili socijalne asocijacije kao što je udruženje žena) ili najniži organi državne uprave kao što su Mesne zajednice ili relikti samoupravne ekonomije u obliku zemljoradničkih zadruga. U međuodnosu inicijative proizvođača (grupne ili pojedinačne) i okvira koji daju lokalne institucije nastaje organizacioni odbor koji vodi manifestaciju.

Proizvođači-Lokalne institucije-Organizacioni odbor

²³ Paprikijadu u Bačkom Brestovcu pokrenulo je i organizovalo je lokalno udruženje povrtara.

Period predtranzicije i jednopartijskog kontrolisanog političkog sistema je vreme u kome su spontano organizovane manifestacije, pogotovo u selima gde je, zbog prirode privatnog poseda, teže ostvariti punu političku dominaciju, izazivale sumnju kod lokalne vlasti.²⁴ U kasnijim fazama u organizaciju se uključuju i lokalni i viši nivoi državne uprave – opštine kao i produženi organi države u vidu tzv. Turističke organizacije koje postoje na svim nivoima od opštine ili regiona do države. Kasnije, kao saradnici i korisnici javljaju se i turističke agencije koje uključuju "gastro-tradicijade" u svoju tuoperatorsku ponudu. Poslovi organizacije, koji svojim obimom mogu prevazići lokalno formirani organizacioni odbor dovode do potrebe za institucionalizacijom i profesionalizacijom. To se ogleda u registrovanju "organizacionog odbora" kao udruženja građana ili kao firme pa su tako u Kačarevu organizatori registrovali turističko društvo "Slaninijada", a u Turiji humanitarno udruženje "Kobasicijada".

4. Studija slučaja - patlidžanijada

²⁴ Tako novinar koji je pratio kobasicijadu za novosadski list "Dnevnik" M. Tumarić o kobasicijadi iz 1987. godine piše: "Sve je u znaku predstojećeg neobičnog takmičenja, trećeg po redu, zbog koga su lane neki lokalni i opštinski drugovi, mada nemaju ništa protiv kobasica, nevoljno vrteli glavom". (Navedeno prema B. Đisalov, op.cit. 72.) Može se pomisliti da, nemajući ništa protiv kobasice, lokalni političari socijalističkog tipa su mogli da imaju samo protiv samoorganizovanja koje nije pod pokroviteljstvom partije ili parapartijskih organizacija (SSRN).

Deskripcija

"Neradinsko rumeno more". Žitelji Neradina na najbolji način odužili su se paradajzu, nezamenljivom proizvodu koji je od pamtiveka prisutan u sremskoj ishrani

Neradin - Tokom proteklog vikenda u sremskom selu Neradin održana je jedinstvena privredno-turistička manifestacija "Patlidžanijada". Na ovaj način žitelji ovog sela hteli su da se oduže paradajzu, ili kako ga Neradinci zovu patlidžanu, proizvodu koji je od pamtiveka prisutan u sremskoj ishrani. Ovom manifestacijom Neradinci su, iako je to već dobro poznato, uspeali da opovrgnu mišljenje koji im je pripisivano, a to je da su neradnici čim im selo nosi takav naziv. Kakvi su u stvari govorila je slika ispred kuća u ovom selu. Svaka kapija bila je zakićena bar sa po gajbicom ili kotaricom ovog rumenog povrća.

Centralna manifestacija odigrala se na seoskom trgu, uz učešće znatnog broja Neradinaca i ljudi iz okolnih sremskih sela. Kuvalo se u kotlićima raznih veličina, a paradajza je bilo ponajviše u gajbicama i ceđenom soku. Umešnost domaćica pokazala se svakako u raznim špecijama koje su spremale, a čiji je glavni sastav činio paradajz. Kuvalo se na stari seoski način na čokanje iliti šapurikama.

Jedna od učesnica "Patlidžanijade" bila je i Krasimira Svirčević iz Neradina koja je spravljala patlidžan čorbu ali na bugarski način. Osnovni sastojci su sem paradajza, crni luk, šargarepa, malo mesa, voda, otkriva nam deo svoje kulinarske tajne Krasimira, zatim peršun i na kraju se dodaju rezanci domaći, ali ne smeju da se raskuvaju. Ostalo

nam nije htela otkriti nego da dođemo da probamo kad sve bude gotovo.

Pored stola Zorana Veselinovića je grupa dece, a ni stariji nisu odoleli da probaju sveže ceđeni sok. Pio se kao i vino što se pije na čaše. Ukusu nije odolela ni naša ekipa. Da se od paradajza može svašta spraviti pokazale su vredne domaćice koje su spremale razne salate, a koliko ga ovo selo ima pokazali su mladi koji su se takmičili u gađanju mete ovim rumenim povrćem. U prostorijama Osnovne škole održana je etno izložba već zaboravljenih predmeta koji su se ne tako davno mogli videti u svakoj sremskoj kući.

Koliko je ovo selo poznato po paradajzu poslednjih desetak godina govori podatak da na mapi preprodavaca zauzima značajno mesto. Razlog zbog čega je tako kvalitetan svakako leži u činjenici da sremski seljaci znaju najbolje da ga odneguju, a patlidžan ih svojim obilnim rodом i nagradi.

Sok i salata. Pošto je manifestacija imala i takmičarski karakter, dovitljivi Sremci su se takmičili i u nekoliko neobičnih kategorija. Prvo mesto u spravljanju paradajz čorbe osvojila je Jelica Dimitrijević iz Bukovca. Najlepše je aranžirala salatu Milica Pušić, a najbolji sok od kivanog paradajza napravile su dve kume Nena Ristić i Katarina Avramović.

Plod od 800 grama. Patlidžanijadu ili Dane paradajza otvorio Sava Subotić, ispred Organizacionog odbora, a oni najmlađi pokazali su se u likovnim radovima gde su im uručene i nagrade. Veče je završeno igrom, pesmom, uz KUD "Stevan Petrović Brile" iz Dejanovaca.

Po oceni žirija najbolji proizvođač je Radoslav Janković koji ima 2,5 hektara paradajza zasejanog pod folijom. Najteži paradajz na ovogodišnjoj patlidžanijadi pronađen je kod Dragomira Ivanića, a on teži 800 grama. U organizaciji MZ Neradin i društva Irižana, Prva patlidžanijada ili Dani paradajza okupila je oko 1.000 posetilaca što domaćih, što gostiju.²⁵

Elementi patlidžanijade

Glavni proizvod i derivati

Paradajz

Sok od paradajza

Čorba od paradajza

Salate od paradajza

Lokacija

Celo selo (ukrašavanje kapija paradajzom)

Glavni seoski trg

Takmičenja

Najveći paradajz

Najbolji proizvođač

Najbolji sok

Najbolje aranžirana salata

Najbolja čorba

Gađanje paradajzom u metu

Izložba likovnih radova učenika

Elementi tradicije

25 N. Bizumić- S. Bojević, Prva "Patlidžanijada" u Sremu, Dnevnik, Novi Sad, 9.septembar 2002. godine.

Tradicionalni tehnologija i receptura čorbe
Izložba etno predmeta
Foklorna priredba
Organizator
Organizacioni odbor

Upotreba i stvaranje tradicije

U okviru navedene deskripcije patlidžanijade uočavaju se tri "upotrebe" tradicije. Prva je direktno vezana za paradajz, centralnu temu manifestacije, i ogleda se u naglašavanju upotrebe tradicionalne tehnologije i tradicionalne recepture spremanja čorbe od paradajza. Druga je pravljenje "etno-izložbe zaboravljenih predmeta" i treće je učestvovanje i koncert folklornog društva. Sve tri upotrebe tradicije, međusobno su različite i po "tradiciji" koja je upotrebљava i po načinu njene upotrebe. U prvom slučaju radi se o funkcionalnoj upotrebi tradicije koja treba da ukaže na "izvorni", "egzotični" karakter manifestacije, što u kombinaciji sa bazičnim gastronomskim, treba da licencira manifestaciju na mapi sličnih manifestacija Vojvodine, Srbije i Evrope. Drugi element, pravljenje klasične etno-muzejske izložbe, sam po sebi ne bi imao značaj jer da potreba za stvaranjem etno-zbirke u selu postoji, takva zbirka bi bila stvorena i ranije, pogotovo što za njeno stvaranje nije bilo potrebno mnogo vremena što svedoči brzina pravljenja pred patlidžanijadu. Treći element je učešće folklora kulturno-umetničkog društva tj. uključivanje gotovog proizvoda scenskog folklorizma. Ukoliko je prva upotreba tradicije u direktnoj funkciji konstituisanja manifestacije i

predstavlja rezultat brikoliranja njenog sadržinskog jezgra, druga i treća su periferne, ali značajna u smislu "overavanja" tradicionalnog karaktera manifestacije sredstvima koja nisu u direktnoj vezi sa njenim osnovnim sadržajem. U tom cilju se poseže za dva uobičajena konstrukta u tretmanu tradicije - stvara se izložba kao vid muzejsko-zaštitarske koncepcije prezentacije tradicije i angažuje kulturno-umetničko društvo kao vid folklorizma.

Osim manifestacije u celini, koja predstavlja stvaranje tradicije, i neki elementi značajni za njeno formiranje su rezultat invencije sredine, odnosno njenih reprezentanata u organizacionom telu. U direktnoj funkciji reklamiranja proizvoda su takmičenje za najveći paradajz, ali i dva druga takmičenja – za najbolji sok i najbolju čorbu – koja, namerno ili ne, otvaraju mogućnost stvaranja novih proizvoda kao što bi mogli da budu "prirodni" sok u tetrapaku ili kesica sa paradajz čorbom po "tradicionalnoj recepturi" kojima patlidžanijada stvara marketinške preduslove.

Element čiste invencije tvorca patlidžanijade je takmičenje u gađanju mete paradajzom – disciplina namenjena "mladima" koja ima funkciju uključivanja te starosne grupacije u samu manifestaciju koja u svojim centralnim sadržajima angažuje starije muškarce "domaćine", kao proizvođače, žene koje se takmiče u pravljenju čorbe i salata. Sličnu funkciju, iako bez ikakve značenjske veze sa samom manifestacijom, ima i izložba dečijih crteža na dan patlidžanijade jer se time i ova kategorija dovodi u vezu sa "praznikom paradajza".

Identitetski element patlidžanijade

Opis prve patlidžanije u novosadskom "Dnevniku" daje elemente za zaključivanje o identitetskom karakteru patlidžanijade uz rezervu da su neki od tih elemenata pripisani od strane izveštača. Narodna etimologija toponima je moguć izvor stvaranja stereotipa o stanovnicima određenog naselja, ali je pripisivanje "neradništva" Neradincima i njihovo nastojanje da takav stereotip "demantuju" kroz vredan rad na proizvodnji paradajza i prezentacijom rezultata tog rada, malo verovatno kao dublji motiv same manifestacije.²⁶ Sa druge strane, naoko kontradiktorna sintagma "vredni Neradinci" liči na reklamne slogane pravljene po principu prividne kontrarnosti u kojoj poželjni član odnosi prevagu i može predstavljati marketing manifestacije.

Glavni element neradinskog identiteta u okviru "Patlidžanijade" je potvrda "mesta koje selo zauzima na "mapi preprodavaca" koji se bave paradajzom. Već ovde novinska hronika kao moderno "guslarsko praćenje podviga" zapravo konstruiše specifičan regionalni identitet koji nadilazi samo selo Neradin i uklapa se u izgradnju šireg, regionalnog identiteta. U tekstu se više puta pominje atribut "sremski" uz selo, kuću, ishranu, seljake i sl. Za gajenje paradajza se kaže da "sremski seljaci znaju najbolje da ga odneguju", a za samu manifestaciju da je obogaćena raznim takmičenjima, kao što je gađanje paradajzom u metu, koje su smisli "dovrtljivi Sremci".²⁷

²⁶ Naziv sela pre drugog svetskog rata je bio "Nerodin".

²⁷ Svaka ubrzana promena, bilo da se radi o etabliranju kapitalističkih odnosa u Srbiji između dva svetska rata ili o post-socijalističkoj tranziciji, ističe u prvi plan "dovrtljive Sremce" i to

Unapređenje privredne proizvodnje i tehničke inovacije

U opisu prve patlidžanijade nema direktnog očekivanja samih učesnika da će patlidžanijada doprinosti unapređenju poljoprivredne proizvodnje i korišćenju ili stvaranje tehnoloških inovacija. Međutim, sam sadržaj manifestacije se indirektno odnosi upravo na razvoj osnovne delatnosti što je u ovom slučaju proizvodnja paradajza. Već na prvoj patlidžanijadi kao jedna od "disciplina" u kojoj se proglašava pobednik je "najbolji proizvođač" što predstavlja zbirnu ocenu kvantiteta zasejanih površina, prinosa i kvaliteta proizvoda. Dopuna ovoj opštoj "takmičarskoj disciplini", koja sama po sebi ima funkciju poboljšanja i kvantiteta i kvaliteta proizvodnje paradajza, je takmičenje u kome se, na osnovu merenja, proglašava za pobednika proizvođač koji je odgajio najveći paradajz. Način na koji se takmičari spremaju za ovu "takmičarsku disciplinu" podrazumeva praćenje inovacija na polju razvitka novih vrsta paradajza i novih semenskih proizvoda i primene agrotehnike kroz razvoj relativno novog načina gajenja paradajza u plastenicima.

kroz lik Nikole Bezumića, iz sela Neradina, izumitelja mašine za šišanje, koji se tim izumom obogatio. Legenda o Bezumiću se kao veća novinska priča javila 1929. i 2003. godine. Detaljna analiza ovih priča u I.Kovačević, Sremski berberin u vremenima promena, *Etnoantropološki problemi*, 1. Beograd, 2007.

6. Druga studija slučaja – kobasicijada²⁸

Deskripcija

"Prva Kobasicijada održana je 26. februara 1985. godine. Njeni organizatori su bili: Dušan Mihajlović, Vladimir Medurić, Jevrem Moldovanov, Živojin Popgligorin, Neca Radosavljev, Đorđe Radosavljev i Zoran Tomić. Ideja da se organizuje ovakvo takmičenje nastala je na jednom dinstoru kada je odlučeno da se javno pokaže čija je kobasica najbolja²⁹. (...) Na prvoj Kobasicijadi bilo je prijavljeno deset takmičara i ona se održavala u prostorijama lovačkog kluba u Turiji. ... na večeri prve Kobasicijade svirali su turinski tamburaši (kasnije njen sastavni deo). (...) Narednih godina broj takmičara se povećavao tako da je 1986. godine bilo prijavljeno 24 kobasice, 1987. godine 51, 1988. godine

²⁸ Detaljan opis svih održanih "Kobasicijada" donosi Bogdanka Đisalov u knjizi "Tamo-amo po turističkoj Kobasicijadi". (B. Đisalov, op. cit.)

²⁹ U novinskom izveštaju sa treće Kobasicijade dat je još detaljniji opis nastanka ove manifestacije gde se kao "krivci" za kobasicijadu opisuje grupa ljudi koji su po zanimanju mesari, trgovci, službenici, zanatlije, ali po duši veseljac. "Istorijska odluka – smeškajući se veli nam Miroslav Medurić Čika – doneta je u mom dvorištu. Pre tri godine sam klao svinje, na svinjokolj su došli i drugari. Tada smo se lepo dogovorili da organizujemo takmičenje i ocenimo čije kobasice su najbolje. Dok je Medurić tog dana nadevao kobasice, drugari su, onako uz čašicu, peckali jedan drugog i svaki je tvrdio da je njegova kobasica najbolja. Reč po reč, špricer po špricer, pade dogovor. I bi prva Kobasicijada..." (B. Đisalov, op. cit. 72.)

63... Od prihoda druge Kobasicijade kupili su igračke dečijem vrtiću 'Radost'... druga Kobasicijada održana je 22. februara 1986. godine u kafani 'Beograd' u centru sela."³⁰

Sa druge Kobasicijade izvestio je i novosadski dnevni list "Dnevnik":

" Prošle subote Turija je bila u znaku kobasica. Na drugoj Kobasicijadi, koju je organizovao ovdašnji Dom kulture 'Petar Drapšin' bilo je mnogo zanimljivog programa – od izbora najbolje kobasice do tombole. Kobasice su na ovo takmičenje donela 24 turijca. Zato je žiri imao puna usta posla. Izgled, boju i ukus ocenjivali su članovi žirija (...) Interesovanje za Kobasicijadu je bilo iznad očekivanja. Sala kafane 'Beograd' je bila ispunjena do poslednjeg mesta. Jela i pića, zabave i muzike, bilo je u izobilju, pa su mnogi ostali do pred zoru. Konobari su prvo servirali 'ikebani" od kobasica koje su učestvovala u takmičenju. Onda je došao juneći paprikaš, pa pečena kobasica na metar, pa krofne... Posle potekla reka špricera. Siti i napiti gosti su gromkim aplauzom pozdravili proglašenje pobednika druge Kobasicijade, čiji je čist prihod namenjen dečijem vrtiću za kupovinu igračkaka. Prvo mesto osvojio je T.J., drugo K.S. a treće M.M., a nagrađeni su diplomama. Do iduće godine do sledeće Kobasicijade, nosiće naziv velemajstora za kobasice."³¹

"Već sledeće godine (...) mediji pokrivaju treću Kobasicijadu. Javljaju se mnogobrojni sponzori, pa samim tim i organizacija biva bolja. Ova manifestacija dobija svoj logo,

³⁰ B. Đisalov, op. cit. 67-69.

³¹ M. Tumarić, Puna usta posla, Dnevnik, Novi Sad. Navedeno prema B.Đisalov, op. cit. 70.

kobasicu i bricu. Atrakcija treće Kobasicijade predstavlja kobasica dugačka 49,5 m koja je podeljena u kafani 'Beograd'. Organizacioni odbor dolazi na ideju da se svake godine pravi što duža kobasica."³²

"Četvrta kobasicijada održana je 27. februara u kafani 'Beograd'. Ovu Kobasicijadu organizuje Lovačko društvo "Turija". Turinci su ovom prilikom napravili kobasicu dugu 101 metar i tada prvi put pomenuli mogućnost ulaska u Ginisovu knjigu rekorda."³³

"Peta Kobasicijada 1989. godine dobija razmere prave, velike manifestacije i trajala je desetak dana. Tih dana Turiju je posetilo na desetine hiljade posetilaca (...) a prvi put stižu organizovane ture... Turinci prave kobasicu dugu 150 metara i prvi put ocenjuju najbolju pušnicu sela. Te 1989. godine se prave na desetine novih i savremenih pušnica. (...) te godine počinje razvlačenje kobasice kroz centar sela i postaje glavni razlog dolaska mnogih gostiju. Na centralnoj bini zgrade mesne zajednice organizovan je interesantan kulturno-umetnički program, tombola kao i razna takmičenja."³⁴

Elementi kobasicijade

Glavni proizvod

Kobasice

Lokacije

Lovački klub

³² B. Đisalov, op. cit. 71.

³³ B. Đisalov, op. cit. 75

³⁴ B. Đisalov, op. cit. 78-79.

Kafana

hol osnovne škole

centar sela

centralna bina

glavni put (ulica)

Takmičenja

Najbolja kobasica – domaćinska, zanatsko-klanična i međunarodna

Najbolja pušnica

Kuvanje svinjskog i lovačkog paprikaša

Brzo jedenje kobasica

Takmičenje za Naj-čoveka (najtežeg)

Nagrada za gosta iz najudaljenijeg mesta

Skok u dalj iz mesta

Džudo

Elementi tradicije

Javni distonor (svinjokolj)

Izložba ručnih radova žena iz Turije

Tamburaški orkestri i folklorna društva

Organizatori

Grupa građana

Dom kulture

Organizacioni odbor

Upotreba i stvaranje tradicije

Turijska kobasicijada sadrži mnogo elemenata koji su brikolirani iz tradicionalno shvaćene tradicije, kao i iz elemenata koji predstavljaju delove novog konstrukta. Kombinovanjem obe vrste elemenata stvara se novi konstrukt

koji se dograđuje sa ciljem da se finalizira i u toj formi tradicionalizuje.³⁵

U okviru prve kobasicijade, koja je bila takmičenje deset takmičara iz same Turije, svirali su tamburaši, što je sastavni deo kafanskog ambijenta u prostoru u kome se prva kobasicijada održavala. Kafanska karakteristika prve manifestacije se ogleda i u hroničarevom navođenju "zaključka": "Prva 'Kobasicijada' je prošla u bez incidenata, a najpijaniji je bio N.R."³⁶ Međutim, već u opisu prve kobasicijade hroničar pominje da su tamburaši postali "sastavni deo" svih kobasicijada.³⁷

Od prihoda druge kobasicijade kupljene su igračke dečijem vrtiću iz Turije čime je u konstrukt ugrađen i humanitarni karakter kao sasvim netradicionalni element. Treća kobasicijada je, može se reći, prelomna u uspostavljanju "tradicionalnog karaktera" manifestacije jer je osim trogodišnje istorije u buduće kobasicijade ugrađen i logo manifestacije. Uključivanje lokalne kulturne elite u izgradnju turističkog identiteta ogleda se u tekstu o "turijskoj brici" i njenom tradicionalnom izgledu i upotrebi, što je u izvesnom smislu

³⁵ Težnja ka tradicionalizaciji najraznorodnijih manifestacija ogleda se u rečenici često izgovorenoj na prvom, osnivačkom događaju, koje je prerasla u formulu. Ta formula glasi: "Ova manifestacija će postati tradicionalna". Bez obzira na podsmeh koji je ova formula izazivala kod onih koji su vladali semantikom upotrebljenih reči i smatrali da je tradicionalizacija bilo čega dugotrajan proces, nemoguć da se unapred voluntaristički definiše, ona izražava nameru pokretača.

³⁶ B. Đisalov, op. cit. 67.

³⁷ B. Đisalov, loc. cit.

eksplanacija logo-a stvorenog 1987. godine u kome je osim kobasice prikazana i britva.³⁸

Javni dinostor (svinjokolj koji se obavlja na javnom prostoru) kao tradicionalni element i kao mitski događaj koji je podstakao stvaranja kobasicijade je u sadržaj manifestacije uveden 1990. godine. U istom periodu je u program uvrštena i tradicionalno shvaćena tradicija, zapravo folklorizam, kroz organizovani "kulturno umetnički program", ali i tombola, element jedne druge, kafanske tradicije.³⁹ U kasnijim kobasicijadama javljaju se u drugi elementi folklorizma kao što je izložba "ručnih radova žena Turije".

Identitetski element kobasicijade

Koji se to elementi izgradnje identiteta nalaze u turističkoj kobasicijadi? Kobasicijada je nastala i razvijala se u vreme dirigovane rekonstrukcije nacionalnog identiteta krunisane ratovima na prostoru bivše Jugoslavije. Mimo ili čak nasuprot tom globalnom identitetu, koji je dominirao politikom i medijima, turistička kobasicijada razvija lokalni identitet prevashodno na nivou lokalne zajednice. Taj identitet ima delimični koren u realnoj socio-tehnološkoj tradiciji – svinjokolju i pravljenju kobasica. Međutim, izgradnja posebnog lokalnog identiteta se ogleda u stvaranju prepoznatljivosti Turije u Vojvodini, Srbiji, nekadašnjoj Jugoslaviji, pa i okvirima dijaspore, ali i najglobalnije. Već na četvrtoj kobasicijadi se razmatrala mogućnost ulaska u svetsku enciklope-

³⁸ Tekst književnika Dragomira Popnovakova. (Navedeno prema B. Đisalov, op. cit. 75-76.)

³⁹ B. Đisalov, op. cit. 78-79. i 98.

diju "Ginisovu knjigu rekorda" koja "garantuje" postojanje Turije na mapi sveta. Uspeh koji je postignut pravljenjem "najduže" kobasice na svetu je brižljivo čuvan te se "rekord" razvijao veoma pažljivo uglavnom pomerajući se svake godine za toliko koliko je potrebno da bi se ušlo u nova izdanja Ginisove knjige i dospelo u vesti svetskih agencija. Tako stvoren identitet se nadograđuje epitetima "najstarija", "najveća" koji se pripisuju samoj manifestaciji. Istovremeno sa time što su turistička kobasicijada, pa samim tim, i Turija postali "opšte dobro" neophodno je dograditi specifičan identitet koji se ogleda u izdvajanju "takmičenja turističkih kobasica" u posebnu disciplinu sa posebnom i vremenski izmeštenom dodelom nagrada.

Turijski identitet se izgrađivao kroz novinske tekstove o kobasicijadi i, prvenstveno, kroz hroniku same manifestacije. U tim opisima Turijci se karakterišu kao "posebni ljudi"⁴⁰ umešni, snalažljivi, inventivni, prostodušni, duhoviti, veseljaci, poznati po gostoljubivosti i prijatnoj naravi. Ako se novinski tekstovi i hronika kobasicijade mogu smatrati proizvodima same manifestacije koji izgrađuju lokalni identitet, to čine u sadejstvu sa pojedinim elementima tradicijskog konstrukta koji se sastoje u promociji kobasicijade sa dobošarem, stalnim učešćem tamburaša, isticanjem da se prihod od kobasicijade usmerava u opremanje zdravstvenih, školskih i mnogih drugih ustanova u Turiji.⁴¹

⁴⁰ B. Đisalov, op. cit. 101.

⁴¹ Prihodi su usmeravani u dečiji vrtić, biblioteku, ambulantu, osnovnu školu, lovačkom društvu, crkvi, kulturno umetničko društvo, SUP-u, aktivu žena Turije, sportskim klubovima

Svakako da je najznačajniji element izgradnje lokalnog identiteta svest da su pripadnici lokalne zajednice sopstvenom aktivnošću uspeli da steknu prepoznatljivost u veoma širokim okvirima⁴² koji se osim velike medijske pažnje izražava i u velikom broju posetilaca turističke kobasicijade.

Unapređenje privredne proizvodnje i tehničke inovacije

Inovacija i unapređenje ekonomske delatnosti se ogledaju u raznim elementima kobasicijade u Turiji od kojih se mogu pomenuti unapređenje proizvodnih kapaciteta i inovacija u tehničkim sredstvima za proizvodnju kobasica. Tako je zbog, već druge kobasicijade, u selu "srušeno na desetine starih pušnica i umesto njih podignuto isto toliko novih, lepših i većih". "(...) K.S., koji je lane osvojio drugo mesto, podigao je novu, veliku pušnicu. (...) Pušnica B. J. liči na mali dvorac, a u njoj kobasica spremna za takmičenje."⁴³

iz Turije, ali i mnogim ustanovama i organizacijama van Turije. (B. Đisalov, op. cit. 104-105.)

⁴² Nastojanje da se jednokratnim činom postigne svetska prepoznatljivost i izgradi lokalni identitet je prisutan u idejama i akcijama početkom 2007 godine da se u Plandištu podigne spomenik filmskom liku bokseru Roki Balboi ili u Međi svom "sugrađaninu" filmskom glumcu, koji se pre Drugog svetskog rata proslavio ulogama Tarzana, Džoniju Vajsmileru. Obe vesti su posredstvom novinskih agencija "obišle svet" i jedno vreme držale pažnju javnosti u zemlji i van nje. ("Svi pričaju o Rokiju" u listu "Danas" od 9.02.2007. i "Banaćani podužu spomenik Tarzanu" u listu "Glas javnosti" od 17.02.2007.)

⁴³ B. Đisalov, op. cit. 73 i 78.

Izgradnja novih pušnica, koja je inicirana kobasicijadom, je dovela do toga da pušnice postanu deo takmičenja i da se dodeljuje posebna nagrada za "najbolju pušnicu".⁴⁴

Kada je kobasicijada postala rekorder u pravljenju dugačkih kobasica i ušla u Ginisovu knjigu rekorda i kada je postojeći pribor za pravljenje kobasica ograničio njenu dužinu za sedmu Kobasicijadu 1991. godine "dvojica Turijaca, Vlada Đisalov i Slavimir Tatić su se latili posla i konstruisali i napravili hidraulični špric za koji kažu da je pravi top za kobasice".⁴⁵

7. Gastronomske tradicijade u turističkom kontekstu

Posmatrati gastronomske tradicijade u turističkom kontekstu podrazumeva nekoliko sličnih, ali ipak različitih, aspekata. Prvi je turistička potražnja, odnosno interes turista za ovakve manifestacije. Drugi je turistička ponuda sa nekoliko različitih tema kao što su nastojanje lokalne zajednice da se partikularnom akcijom uključi u turističku ponudu, zatim nastojanje globalnog društva da se uključi u evropsku ili svetsku distribuciju turista i, na kraju, turizmološko objašnjenje značaja gastronomskih tradicijada u okviru ukupne turističke ponude.

⁴⁴ "Nebu pod oblake otišla je pušnica Jevrema Moldovanova. Domaćina nismo zatekli kod kuće, jer je bio na moru, ali su nam njegovi ukućani pokazali šta se krije iza zidova pušnice napravljene po specijalnom projektu." (B. Đisalov, op. cit. 74.)

⁴⁵ Izveštaj novinara novosadskog "Dnevnika", M. Tumarića, pod naslovom "Top za kobasice", navedeno prema B. Đisalov, op. cit. 81-82.

Empirijski podaci koje daje korpus pretežno stvoren na osnovu novinskih tekstova o pojedinim manifestacijama govore da gastronomske tradicijade privlače veliki broj posetilaca. Limitirani spacijalnim karakteristika samog lokaliteta organizatori su u nekim slučajevima bili prinuđeni da pribegnu intervenciji u vremenskoj dimenziji produžavajući trajanje same manifestacije. To važi za one najpoznatije i najposećenije gastronomske tradicijade koje traju i do sedam dana.⁴⁶ Očekivanja organizatora u pogledu broja posetilaca dosežu i do 100.000 koliko očekuju posetilaca Slanijade u Kačarevu koja traje četiri dana ili 35.000 koliko očekuju organizatori "Dana ludaje" u Kikindi.⁴⁷ Precizna struktura posetilaca svake posebne gastronomske tradicijade bi mogla da se utvrdi jedino izuzetno obimnim i skupim terenskim istraživanjem. Međutim, informacije koje su neposredno dostupne iz novinskih izveštaja i posredno preko sajtova turističkih operatera pokazuju da su među turistima zastupljene skoro sve "vrste" turističkih i drugih potrošača: od stanovnika samog mesta, preko posetilaca iz susednih i ostalih mesta u užem regionu, do

⁴⁶ Peta kobasicijada 1989. godine je trajala desetak dana ili dva vikenda ili čak sve vikende u jednom mesecu kao na primer 1991. godine, da bi se kasnije koncentrisala u tri dana: petak, subotu i nedelju. (B. Đisalov, op. cit. 70-100.) Slaninijada u Kačarevu traje četiri dana. (<http://www.slantinijada.org.yu/index1.htm>)

⁴⁷ S. Jakonić, Maskenbal i izbor najteže bundeve, *Danas*, 11-12. oktobar 2003.; Ž. Milenković, Volim kolu, volim picu, ali najviše slaninicu, *Glas javnosti*, 19.2.2004.

posete iz cele zemlje (i nekadašnjeg⁴⁸ i sadašnjeg obima), kao i posetilaca iz inostranstva i to kako, pripadnika dijaspore, tako i stranaca u strogom smislu reči.

Kada je reč o uključivanju gastronomskih tradicijada u opštu turističku ponudu Srbije potrebno je razdvojiti delatnost državnih organa⁴⁹ od turizmoloških koncepata i prisutnosti ovih manifestacija u realnoj ponudi turističkih agencija.

Državni organi povremeno deluju na gastronomske tradicijade sa namerom da podrže manifestacije ovog tipa, ali na način koji više odgovara odnosu ministarstva kulture i kulturnih manifestacija, nego odnosu ministarstva za turizam i gastronomskih tradicijada. Niti su tradicijade kulturna baština niti ministarstvo za turizam treba da ih

⁴⁸ Npr. 1989. godine u organizaciji turističke agencije "Kompas" u Turiju je stigla grupa posetilaca iz Šibenika. (B. Đisalov, op. cit. 78.)

⁴⁹ Državne organizacije su resorno ministarstvo i Turistička organizacija koja postoji od državnog do lokalnog nivoa. Pun naziv resornog ministarstva je podložan promenama s obzirom na to da se često pri formiranju vlade ministarstva spajaju i razdvajaju posebnim zakonom. Ipak u svim vladama od uvođenja višepartijskog sistema u Srbiji postojalo je ministarstvo u čijem nazivu je sadržana reč "turizam". Spajanje ministarstava za trgovinu i turizam u jedinstveno ministarstvo i potom razdvajanje u dva zasebna ministarstva, te ponovna spajanja, karakterišu poslednjih petnaest godina. (Vidi N. Rodić – Lj. Iv. Jović, Vlade Srbije 1805-1996, Beograd, 1996. 253-267. i N. Rodić – Lj. Iv. Jović, Vlade Srbije 1805-1998, Beograd, 1998. 7-13.). Trenutni naziv, u vladi (2004-2007) je Ministarstvo za trgovinu i turizam.

"pomaže".⁵⁰ Uloga ministarstva i druge državne institucije koja se bavi turizmom (Turistička organizacija Srbije) je da ekonomskim merama usmeravaju ili preusmeravaju turističku ponudu Srbije rukovodeći se stvarnim resursima zemlje i njihovoj percepciji na evropskom/svetskom turističkom tržištu. Iz te perspektive položaj gastronomskih tradicijada dobija daleko zapaženije mesto. Međutim, u okviru "Kalendara priredbi" koji pravi Turistička organizacija Srbije gastronomske tradicijade su pobrojane zajedno sa nizom najraznovrsnijih manifestacija kao što su jednokratna sportska takmičenja, sajmovi, koncerti, kongresi, smotre folkloru, regate, lov na soma ili vuka, pozorišni i drugi festivali itd. itd.⁵¹ Sličan koncept postoji i u turizmološkoj literaturi, iz koje moguće, nastao i koncept TOS-a, gde se pod "manifestacionim turizmom" podrazumevaju umetničke, naučno-stručne, privredne, sportske, verske, političko-istorijske, etnografske, zabavne i turističko-propagandne manifestacije.⁵² Ovakav pristup se realizuje i u okviru propagandnih manifestacija kao što je sajam turizma gde se u

⁵⁰ Finansijska podrška koju je Ministarstvo za trgovinu i turizam dalo jednom broju "gastronomskih tradicijada" bila je povod jednoj gradskoj televiziji da od autora ovog teksta zatraži izjavu u kojoj je očekivana kritika bazirana na kulturnom elitizmu ("nekakve slaninijade i kobasicijade..."), a politički usmerena prema vladi. Bez obzira na početnu nameru, izjava u kojoj se izneto drugačije mišljenje, zasnovano na ekonomskoj, a ne političkoj logici, je objavljena.

⁵¹ A. Šuša (ur.) Srbija. Kalendar priredbi, 2006. Beograd, 2006.

⁵² Ž. Bjeljac, D. Štrbac, E. Lendek, op. cit. 35-52.

sklopu "manifestacionog" turizma ipak izdvajaju gastronomske tradicijade i prikazuju zasebno što se vidi iz programa 39. Međunarodnog sajma turizma u Novom sadu održanom 12-15. oktobra 2006. godine: "Trećeg dana, u subotu - 14. oktobra, organizuje se *Dan manifestacionog turizma* u vidu turističko-gastronomске ponude, koja je važan segment folklora u Vojvodini i Srbiji i sve je popularniji i razvijeniji oblik lokalnog turizma u našoj zemlji. Takav program biće zanimljiv i posetiocima, jer će na jednom mestu biti predstavljene brojne manifestacije - Kobasicijada u Turiji, Slaninijada u Kačarevu, Kupusijada u Futogu, Staparski paprikaš, sremskokarlovački Grožđebal i Vršačka berba grožđa, Karneval cveća u Beloj Crkvi, Zlatiborska pršutijada..."⁵³

U okviru pregleda položaja gastronomskih tradicijada u turističkom kontekstu treba konstatovati da su one prisutne u ponudi turističkih agencija. To prisustvo predstavlja prepoznavanje potencijala koji gastronomske tradicijade imaju u okviru opšte turističke ponude. Sa druge strane, agencije su samo parcijalno uključivale pojedine tradicijade u svoje programe tako da još nema ponude koja bi objedinila dve ili više manifestacija.

Nastojanje lokalne zajednice ili grupe sastavljene od vodećih proizvođača, sa jedne strane, i kulturne elite sa druge strane, da se stvori i etablira pojedinačna gastronomska tradicijada je prepoznavanje interesa sredine da se

⁵³ <http://voltage.nsfair.co.yu/kalendar06/turizam/index.html>. I pored sužavanja koncepcije na turističko-gastronomsku ponudu očito je još uvek prisutan uticaj turizmolškog pojma "manifestacioni turizam" jer se cveće ne jede.

uključiti u turističko privređivanje. Ono je, istovremeno, i prepoznavanje činjenice da to uključivanje ne može ostvariti ni samo od sebe niti putem pukog advertajzinga nečega/ničega, već samo ako se kompletno kreira ponuda koja bez akcionog inputa, zapravo ne postoji. Nikakva reklama ne bi dovela hiljade ljudi u turističke šorove i na turističke njive. Takvi šorovi postoje u svim susednim i ostalim selima regiona i nema tog proizvođača najboljih reklamnih agencija koji bi tu činjenicu promenio. Drugo, razgledanje vojvođanskih šorova teško da može privući desetine hiljada turista i imati prođu na domaćoj i stranoj turističkoj pijaci. Čak i nesporni kvalitet turističke kobasice, koji bi bio prezentiran na najbolji mogući način, ni bi proizveo ni željeni ekonomski ni turistički rezultat. Klasično brendiranje turističke kobasice je složen posao sa neizvesnim rezultatom pogotovo u uslovima relativno male i rascepkane proizvodnje. Čak i u najboljem razvoju događaja probaj turističke kobasice među brendirane kobasice uticao bi na bolji plasman tog proizvoda u okviru trgovačke mreže, ali ne bi imao turističke reperkusije sem posete Turiji većeg broja preprodavaca ili predstavnika trgovačkih mreža. To znači da kobasicijada nije imala jedini cilj plasman turističke kobasice, što bi bio partikularni cilj grupe proizvođača, već i opšti interes lokalne zajednice izgrađen u saradnji sa lokalnom kulturnom elitom.⁵⁴ Taj opšti interes se ogleda u izgradnji turističke ponude koja se uz razvoj marketinga etablirala na turističkoj karti Vojvodine i Srbije,

⁵⁴ Rane gastronomske tradicijade do 2000. godine su uglavnom stvarane bez učešća političke elite ili čak uz njen sumnjičav odnos prema manifestaciji.

a putem globalnih agencijskih vesti o "najdužoj kobasici" postala tačka na turističko-gastronomskoj karti sveta.

U slučajevima gastronomskih tradicijada koje imaju kraći vek i manju posetu turista nastojanja spregnutih proizvođača i lokalne kulturne elite mogu imati, bar u početku, nešto manje domašaje.

8. Gastronomske tradicijade i ideološki diskurs o turističkim predispozicijama

Ideološki diskurs o turističkim predispozicijama nastao je u vreme kada je i sam turizam imao sasvim druga značenja. Taj diskurs nije imao za kao prevashodni cilj ukazivanje na turističke potencijale zemlje već razvitak patriotizma i ponosa koji proizilazi iz kvaliteta same državne teritorije. Osnov tog diskursa je divljenje prirodnim lepotama planina i dolina, reka i jezera, šuma i pašnjaka najčešće sadržanom u sintagmi "prirodne lepote naše zemlje". Drugi deo ovako građenog patriotskog zanosa je divljenje "kulturnom nasleđu" koje je, uz pomoć profesionalaca koji žive od istraživanja i čuvanja nasleđa, precenjivano. Ovaj diskurs je savršeno funkcionisao u uslovima zatvorenog društva sa nepropusnim granicama iz koga je građanima bilo zabranjeno da izlaze, a svaki stranac dočekivan kao špijun i saboter. Razvijanje predstave o "lepotama i vrednostima koje imamo" je bilo za unutrašnju upotrebu i služilo je stvaranju osećanja partiotskog ponosa, ali i kao pretpostavka domaćeg turizma shvaćenog kao "zasluženi odmor radnih ljudi". Transformisanje opšteg društvenog stanja i otvaranje prema spoljnom svetu, prvenstveno prema Zapadu,

pred kraj 1950-ih godina,⁵⁵ koje se sastojalo u dobijanju pasoša i mogućnosti putovanja u inostranstvo domaćeg stanovništva i otvaranju zemlje prema stranim turistima, učinio je da ideološki diskurs prestane da bude jednoznačan. Selektivni dolazak stranih turista je sasvim jasno govorio da za njih nije privlačno sve ono za šta se tvrdilo da je "lepo i vredno". Samim tim "strani gost" se nije divio svemu onome što je bilo na domaćem spisku prirodnih i kulturnih lepota što je, pak, pripisivano nedovoljnom poznavanju svega onoga što se može videti u našoj zemlji. Na taj način se ideološki diskurs pretvarao u potencijalnu kritiku vlasti jer ona snosi odgovornost što strani turisti nisu na najbolji mogući način upoznati sa svim elementima "lepota". Kao uzrok što stranci ne dele naše mišljenje o onome što mi možemo da im ponudimo određivana je slaba propaganda, nedovoljna reklama, nedovoljan rad naših predstavnika u inostranstvu itd. čime se bar vrh državne piramide sklanjao od kritike i pod njen udar stavljani srednji i niži ešaloni vlasti "zadužen" za turizam. Priča o neradu i neažurnosti zaduženih za turističku propagandu proteže se do najnovijih vremena u kojima se takve "greške" ispravljaju opštom reklamom na CNN-u koja je praćena nizom nesporazuma kao što je neadekvatna muzika koja prati spot ili crkva koja je u spotu prikazana.⁵⁶ Ideja da će

⁵⁵ Brza transformacija stranca od "špijuna i sabotera" u "gosta" dovela je do stvaranja folkloru o turističkom razvitku o kojem je bilo reči u prethodnom poglavlju.

⁵⁶ Iz intervjuja M. Popovića, direktora Turističke organizacije Srbije, koja je organizovala proizvodnju i emitovanje spota na SSN-u, vidi se da je namera bila da se jedan od dva spota posveti

"prirodne lepote" per se privući pažnju stranih turista bez obzira na "prirodne lepote" koje se prikazuju u okviru spotova Španije, Grčke, Hrvatske ili Sicilije na istim svetskim televizijskim stanicama pokazuje tragove ideološkog diskursa o neodoljivoj privlačnosti srpskih planina, brežuljaka, šuma i usamljenog drveća, oblaka koji prelaze preko pejzaža, jezera, reka, jedne rode, voćnjaka itd. što je sve prikazano na spotu.⁵⁷ Krajnje posledice ideološkog diskursa i njegovog dugog trajanja su da je čuđenje što strani turisti nisu pohrlili u Srbiju da se dive prirodi i kulturnom nasleđu⁵⁸ zamenjeno medijski pozivima da dođu i upoznaju se sa našim "lepotama". Ti pozivi su upućeni onima koji možda to uopšte i ne smatraju lepim, ili u sopstvenim komparativnim viđenjima neke druge sredine smatraju daleko lepšim. Ideološki diskurs koji polazi od toga da su priroda i preci obavili sav posao svodi aktivnost na stvarnu pasivnost nudeći pasivni advertajzing kao supstitut aktivnosti.

"prirodnim lepotama", a drugi "obeležjima kulture, istorije, ali i modernim prostorima za provod i obilazak". (Navedeno prema nedeljniku "As" od 18 januara 2007. i http://www.serbia-tourism.org/srpski/vesti2/v3_vest.php?&id=070119195632) Crkva prikazana u spotu se nalazi na rumunskoj strani Dunava, a greškom SNN-a je prilikom prvih prikazivanja spota emitovana muzička podloga iz kazahstanskog spota.

⁵⁷ Spot se može videti na različitim internet adresama. Npr. <http://www.youtube.com>

⁵⁸ Vera u jedinstvenu privlačnost kulturnog nasleđa je revitalizovana i intenzivirana tokom vremena pojačanih nacionalnih uzbuđenja.

U odnosu na ideološki diskurs o turističkim predispozicijama prema kome su priroda i istorija stvorile sve preduslove, a na sadašnjosti je samo da potencijalne turiste o tome obavesti, gastronomske tradicijade predstavljaju potpunu suprotnost. Tradicija se u gastronomskim tradicijadama ne shvata kao nešto zauvek dato, nešto što treba slikati i tu sliku distribuirati, već kao rezervoar iz koga se uzimaju elementi, koji se potom brikoliraju i tako kreirani događaj postaje deo turističke ponude. Takav kreativni pristup rezultira stvaranjem nečeg potpuno novog, a "starog", što postaje turistička ponuda određene lokalne zajednice sa značajnim ekonomskim rezultatima. Stvaranje mnoštva takvih ponuda, a samo gastronomskih tradicijada vezanih za stočarstvo, ratarstvo, povrtarstvo i gajenje bostana lokalizovanih u ovom radu ima preko trideset, prevazilazi nivo lokalne zajednice i njenog interesa da ostvari ekonomsku dobit iz turističke posete sopstvenoj gastronomskoj tradicijadi. Uz navedene gastronomske tradicijade postoje i one vezane za skoro sve vrste voća (Dani maline u Brankovini, Dani jabuka u Beloj Crkvi, Dani šljive u Koštunicima i Vrdniku, Dani trešnje u Ritopeku, Dani višnje u Feketiću, praznici i berbe grožđa na više lokacija), zatim manifestacije vezane za proizvodnju alkoholnih pića (vina, piva i rakije) i priredbe vezane za neki element poljoprivredne delatnosti (kosidba, pastirski i pudarski dani, pucanje bičem i sl.) koje već sadrže gastronomski deo ili ga mogu lako konstruisati. Sve ove manifestacije pokazuju aktivan pristup turistizaciji lokalnih sredina i, pogotovo, gastronomske tradicijade kao novije pojave spontane geneze, dekonstruišu ideološki diskurs koji je ostao imun na izuzetno nizak prihod od turizma.

Glavni turista-potrošač, stanovnik zapadne, a od nedavno i istočne Evrope, se u svom odlučivanju stalno koristi komparativnim pristupom koji mu omogućavaju mediji i turističke agencije. U tom komparativnom pristupu srpske planine i jedan ili dva skijaška centra ne mogu da izdrže konkurenciju stotine mesta u nemačkim, austrijskim, francuskim, švajcarskim, italijanskim ili slovenačkim Alpima. Sa druge strane, poređenje u kategoriji opšte evropske baštine npr. antičkim mozaicima govori da ih u Srbiji ima prezentovano manje nego u jednom jedinom muzeju u Tunisu.⁵⁹ Srpske srednjovekovne crkve i manastiri mogu žiteljima Srbije delovati značajno i monumentalno, što i jesu za srpsku istoriju i kulturu, ali građaninu Pariza koji svakodnevno prolazi pored crkve Notr Dam ili stanovniku Kelna koji je odrastao u senci Kelnske katedrale, oni izgledaju sićušno, beznačajno i provincijalno.⁶⁰ To znači da pasivan pristup izgradnji turističke ponude može postići samo poslednje mesto u Evropi po prihodu od ove privredne grane.

⁵⁹ Radi se o Muzeju Bardo u gradu Tunisu.

⁶⁰ Eksterna projekcija unutrašnjih kriterijuma vrednosti u turističku ponudu Srbije najviše dolazi do izražaja u turizmološkoj valorizaciji srednjovekovnih manastira. Tako npr. u sintetičkom prikazu turizma u Srbiji piše: "...manastiri su najveća dragocenost u turizmu Srbije, a to posebno važi kad je reč o stranoj publici." i "Turistička prezentacija manastira u stranom svetu treba da bude okosnica prezentacije celine turističkog prostora u Srbiji." (Ž. Jovičić, Turizam Srbije, Beograd, 1989. 78.).

9. Umesto zaključka – Mud(r)ijada – parodija i kritika parodije

Gastronomске tradicijade su doživjele i prvu parodiju kroz organizaciju Mud(r)ijade – takmičenja u pripremanju specijaliteta od belih bubrega pod geslom "Svetu treba ponuditi dobra muda".⁶¹ Uz parodijski logo koji znak "Mekdonaldsa" pretvara u predstavu testisa, humorističko-ironični ton daje i priča o afrodisijačkom dejstvu jela spravljanih od belih bubrega. Mud(r)ijada ima sasvim jasno definisanog individualnog pokretača i sajt na kome se mogu pronaći podaci o prve tri manifestacije. Podaci sa sajta Mud(r)ijade i novinski izveštaji pokazuju da je na drugom takmičenju 2005. godine učestvovalo 12 ekipa, a na trećoj Mud(r)ijadi 2006. godine 33 ekipe. Parodijski karakter je pojačan najavom učešća "australijske ekipe" koja bi trebalo da spravlja specijalitet od testisa kengura i "otkazom" dolaske te ekipe 2005. godine, te učešće maskiranih "Aboridžina" 2006. godine. Žiri sastavljen od jednog veterinara, jednog veterana od osamdeset i četiri godine i mlade devojkje je u tonu cele manifestacije, kao i "pravilnik" po kome se odvija takmičenje. Vest o održavanju Mud(r)ijade, koja nije obavezno bila parodijski intonirana, preneli su mnogi su domaći i strani mediji, čak i kao reportažu što je učinila nemačka televizijska stanica RTL, kao i preko 500 inostranih internet sajtova što je zabeleženo na samom sajtu manifestacije.

Ovako koncipirana Mud(r)ijada je bila predmet ironijskog komentara sa pretenzijom kritičkog pristupa gastronomskim

⁶¹ <http://www.ballcup.com/index.htm>

tradicijadama. U tom komentaru Novinar "Danas"-a M. Živković pod naslovom "Turizam u Srba" piše:

"Svetu treba ponuditi dobra muda! (...) Ponositi Gornjomilanovčani nedavno pod ovim sloganom započese svoju bitku za pridobijanje stranih turista. Smislio ga je izvesni lokalni mudrac Ljubomir Erović, osnivač Mudijade, održane početkom septembra na planini Rudnik, a koja će, kako se hvale iz takovskog kraja, u budućnosti predstavljati njihov glavni turistički adut. (...) Naime, u pitanju je svetsko prvenstvo u jednoj sasvim specifičnoj kulinarskoj disciplini. Pasionirani ljubitelji genitalne gastronomije okupljaju se jednom godišnje na pomenutoj planini, gde se solidno narakijani, prepuštaju pripremanju i kušanju belih bubrega.

I dok zagoreli intimni delovi bivših ovnova veselo skakuću po roštilju, a narod ovog kraja opijeno mašta o prilivu desetak hiljada Nemaca, Šveđana i Japanaca, monsieur Aleksis Trud u prvom turističkom bedekeru o Srbiji objavljenom nedavno na francuskom jeziku, daje neka upozorenja svojim sunarodnicima koji se upute u ovu zemlju na brdovitom Balkanu. Pre svega, autor preporučuje oprez pri pronalaženju hotela, jer postoji velika mogućnost da u unutrašnjosti Srbije, strani turista za prenoćište u sobi bez tople vode, toalet papira, i sa izbušenom posteljinom, plati čitavih 60 evra. Eto, očigledno da strancima moramo na prvom mestu pružiti pristojan smeštaj. A posle ćemo već da im prezentujemo naš turistički adut. Jer, neko ima Vindzor, neko Akropolis, neko Ermitaž, a mi imamo muda. Ali, ovčija."⁶²

Bez obzira na višestruko namerno ili nenamerno ne/razumevanje kritičara i kritikovanih, bez obzira na poigra-

⁶² M. Živković, Turizam u Srba, Danas, 12. septambar 2005.

vanje sa parodijom i direktno pozivanje na postojanje ostalih gastronomskih tradicijada⁶³ i parodijski diskurs i kritički osvrt, koji mimoilazi parodijski karakter Mud(r)ijade, govore isto što govore i sve gastronomske tradicijade o kojima je ovde reč. Organizatori gastronomskih tradicijada svesni su da njihova lokalna zajednica nema ništa drugo da ponudi osim svog bazičnog proizvoda upakovanog u gastronomsku tradicijadu, a parodičari u programskom proglasu Mud(r)ijade i njihov kritičar u poslednjoj rečenici navedenog teksta gotovo jednoglasno srpske turističke potencijale redukuju na testise.

⁶³ Organizator Mud(r)ijade izjavio je "da ga je podstakla činjenica da svi po Srbiji prave neke slaninijade, kobasicijade, kupusijade, bostanijade, a on se dosetio onog što strancima možemo da ponudimo bez blama". (D. Petrović, Beli bubrezi srpski su adut za beli svet, Glas javnosti, 3. 11. 2004.)

CIP - Каталогизacija y publikaciji
Народна библиотека Србије, Београд

39(497.11)
641.5:39(497.11)
394.1(497.11)

КОВАЧЕВИЋ, Иван, 1952-

Nativna etnografija i nova tradicija
[Elektronski izvor] : dva antropološka eseja
/ Ivan Kovačević. - Beograd : Univerzitet,
Filozofski fakultet, Odeljenje za etnologiju
i antropologiju, 2010. - (Etnoantropološki
problemi. eMONOGRAFIJE ; #knj. #2)

Način dostupa (URL):

<http://www.anthroserbia.org/Publications/Details/27>. - Nasl. sa naslovnog ekrana. - Opis
izvora dana: 12. 07. 2010.

ISBN 978-86-86563-75-0

a) Етнографија - Србија b) Гастрономија -
Традиција - Србија
COBISS.SR-ID 176536076

Izdavač: Univerzitet u Beogradu – Filozofski fakultet, Odeljenje
za etnologiju i antropologiju, Ćika Ljubina 18-20, Beograd. Za
izdavača: Bojan Žikić. Urednik: Miloš Milenković. Lektura i
korektura: Ivan Jurašin. Prevod rezimea: Branislava Jurašin.
Kompjuterska obrada: Redakcija edicije Etnoantropološki pro-
blemi - eMONOGRAFIJE.